

Poština plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVIVA

Č L A N K I

Z MLADINO NAPREJ! // Dr. G. Kušej: **POLITIČNE
RELIGIJE?** // Ivan Hribar: **VELIKA NEZNANKA, II.**
// Dr. ing. Č. Nagode: **GOSPODARSTVO SLOVENCEV
V JUGOSLOVANSKI DRŽAVI PA V SLOVENSKI
BANOVINI**

O B Z O R N I K

Novo vojno področje (Dr. B. Vrčon) // **Zanimivo pismo
Ricciottija Garibaldija drju. Tresić-Pavičiču l. 1903** (P. P.) // **Nemško
gospodarstvo v Jugoslaviji** (P. P.) // **Narodnostni
problemi na Madžarskem** (P. P.) // **Nemški kolonisti v
Rusiji** (P. P.)

P O R O Č I L A

Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums (L.) // **K sovražnostim med Sovjetsko Rusijo in Finsko** (Ivan Hribar)

VI. OKTOBER-NOVEMBER 1940, 10.-11.

Kulturna in
socialna revija

MISEL IN DELO

izhaja
mesečno

Redakcija 10.-11. zvezka zaključena 20. novembra 1940

NAROČNINA: za celo leto 60 din, za pol leta 30 din,
za inozemstvo: celoletno 90 din. Poštnočekovni račun: 16.602
Posamezni zvezek stane 6 din.

UPRAVA v Ljubljani na Gosposvetski cesti 4/1.
Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 322

UREDNIŠKI ODBOR: dr. STOJAN BAJIČ, dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR

Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »**NAŠTA**« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavnik: dr. Alojz Zalokar

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavnik: Fran Jeran.)

Uredništvo je prejelo:

Knjige in brošure:

Metod Dolenc: Gorske bukve, v izvirniku, prevodih in priredbah. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1940. Pravni razred: Pravni spomeniki slovenskega naroda. Knjiga prva.

»**Izbor najboljih savremenih članaka**«. Izlazi svakog meseca. Redakcija i administracija: Borovo. Izdavači: Saradnici zajednice »Bata«, Borovo. Godišnja pretplata 60 din.

»**MABI**«, Mala biblioteka, broj 3—4: **Dr. Omer Tanković:** Medicina u SSSR. Izdanje »Hrvatske naklade«, Zagreb, Frankopanska 7. Cijena 2 din (Strani 34.)

Dr. Ivo Lapenna: Engleski ili esperanto? Izdanje Saveza esperantista Jugoslavije, Zagreb, Primorska ul. 2. (Strani 16), cena 1 din.

August Cesarec: Na Ukrajini. Dojmovi sa Urala i Volge. Iz ciklusa: Putovanja po Sovjetskom Savezu. »Hrvatska naklada«, Zagreb, Frankopanska 7. (Strani 40). Cena 5 din.

Ing. M. Iljin: Prirodne sile i moć ljudi. Poučna knjiga o načrtnem gospodarstvu v Rusiji, napisana v lahko umljivem slogu, podatki podprti z dokazi in s slikami. Cena 30 din za broširan, 42 din za vezan izvod. Izdala »Hrvatska naklada«, Zagreb, Frankopanska 7.

Z mladino naprej!

Vsaka vodilna generacija mora stopiti nekoč tudi pred to neizogibno odločitev: ali se umakne prostovoljno novim silam, ker je pravočasno spoznala, da je izpolnila svoje naloge, ali pa se s poslednjim naporom svojih izčrpanih sil oklene jalovega poskusa, oživiti pretekli čas, a s tem le pospeši svoj odstop. Primerov za drugi način izmenjave generacij je res več, nego za prvi, toda en zakon velja, neizprosno in pravičen: nastop mlade generacije je nezadržen. Posebne okoliščnosti te ali one vrste ta naravni razvoj pospešujejo ali ovirajo — zadržati ga ne morejo.

Danes je pri vseh narodih klic po izmenjavi generacij močnejši kot kdajkoli v preteklosti. Vzrokov za to stisko je mnogo. Globoki prelom s preteklostjo, ki se je neizprosno šele začel, terja pomladitve vodilnih slojev. Vanje stopa mladina, ki nova socialna in gospodarska gibanja pravilneje in močnejše občuti, zanosneje oblikuje in tvornejše uresničuje. Končne vsebine in oblike teh preobrazb danes še nihče ne ume jasno začrtati. Gotovo pa je, da bo mogla edino mladina to nalogo izvršiti, nikakor pa ne predstavniki dobe, ki se oddaljuje z blazno naglico. Nikogar, ki gleda, vidi in razume, zato ne preseneča iz dneva v dan bolj pospešeno izmenjavanje generacij. Le redkokje še zaupajo države svoje krmilo pripadnikom generacije izpred prejšnje vojne, ki so se izživeli v duhu brezobličnega liberalizma, formalne demokracije, vsemogočnega bogastva in virtuozne strankarske politike.

Tako terja tudi naš narod za novi čas, v katerega stopamo, mladih ljudi, ljudi novih pogledov, uspešnih metod in svežih energij. Njegov klic ne bo zaman. Prepričani smo, da je že dozorela nova generacija v pravem spoznanju svojih nalog in v odločitvi, prevzeti nase tudi nujne odgovornosti. Ta generacija bo napravila zaključno črto pod končano poglavje razbitih sil in praznih zmot preteklih let in stopila bo na nova pota, dobro vedoč, kaj hoče. S to generacijo smo v njeni volji in odločitvi eno, ker verujemo v njen čisti idealizem, v njeno voljo do ustvarjajočega dela in v stvarne odlike njenega duha. Taka generacija bo kos nalogam, ki jo čakajo.

POLITIČNE RELIGIJE?

I.

Kaj bi utegnil izraz »politične religije« pomeniti? Ali dejstvo, da obstoje neke religije, za kakršne navadno smatramo samo organizirane skupnosti vernikov, združene po skupnem enakovrstnem razmerju do božanstva; da to razmerje obenem podaja posebno metafizično podobo o svetu, v kateri ima tudi država kot prvenstveno politična družbena tvorba svoje ustrezno mesto; in da končno to razmerje do božanstva in sveta narekuje vernikom posebno vrednotenje države, bodisi države v abstraktnem pomenu ustanove prisilnega družbenega teritorialnega sožitja sploh, bodisi določene države v njeni enkratni zgodovinski eksistenci? Tak pojem političnih religij bi bil precej omleden. Zakaj »nepolitične« bi bile tedaj samo tiste religije, katere bi ignorirale prisilno človeško sožitje v državi in ki bi oblikovale svojo svetovno podobo samo na odnosih božanstva, vesoljstva in izoliranega posameznega človeka. Vendar bi take religije kazale občutno vrzel, ki bi jih delala neživljenjske. Vse človeško skupnostno udejstvovanje in snovanje, da, sploh vsi zunanji odnosi človeka do človeka bi morali izpasti iz njihovega okvira. Vsa ta za človeka tako važna dejavnost bi bila pahnjena v temo kaosa, ki se upira vsakemu razumskemu miselnemu prodretju in vsakemu moralnemu vrednotenju. Čim bi se hotele temu izogniti in se lotiti tudi samo najenostavnejših oblik človeškega sožitja, bi zadele nujno na državno organizacijo in morale nasproti njej zavzeti določeno stališče, bilo pritrdilno ali odklonilno. Zato morajo biti pod tem vidikom vse religije, kolikor dajejo kategorične zapovedi za praktično življenje in kolikor aktivirajo zaradi tega udejstvovalna gibanja, ki klešejo svojemu svetovnemu nazoru ustrezno podobo družbenega sveta, nujno politične. Saj to ni nobeno odkritje. Prepletenost religioznih, političnih in splošno socialnih prvin je bila v človeškem sožitju vedno podana, le da je kritični duh rabil dokaj časa, da jo je spoznal, vanjo prodrl in jo razpletel v njene posamezne sestavine.

Za antičnega človeka ta prepletenost v splošnem ni bila problem. Stoična filozofija ga je sicer spoznala in tudi stremela po nekaki ločitvi vere in države. Vendar njeno spoznanje ni vplivalo na družbeni svet. In sicer zato, ker je stoa bila usmerjena zgolj pasivno, kontemplativno-spekulativno, ker ji je bilo spoznanje obenem tudi že odrešitev. Tako ji je bilo tuje vsako poseganje v družbene in politične odnose z namenom, da bi jih prikrojila svojemu spoznanju. Zato je naivni in nekritični povprečni staroveški človek nemoteno poosebljal kozmične, naravne in socialne sile, kakor ožjo rodbinsko in plemensko skupnost v posebnih božanstvih. Skladno temu si kake ločitve državne in verske organizacije ni mogel zamisliti, saj je šlo za isto

stvar, samo pod malce različnim vidikom. Državni dostojanstveniki so bili obenem duhovniki, državni čut se je stapljal z verskim v enoten občutek pripadnosti k določeni politični tvorbi, ki je bila kot taka tudi svojstvena sakralna skupnost. Država in pravo sta imela vseskozi verski značaj. Vera zopet je bila dosledno del javnega državnega prava. Zato je veljal prvotno tujec kot pripadnik drugega verskega občestva, kot častilec drugih bogov, za brezpravnega in za državnega sovražnika. Latinska beseda *hostis*, ki pomenja hkrati tujca in političnega, t. j. državnega, a ne osebnega sovražnika (ta se je imenoval *inimicus*), to najlepše kaže. Logiki takega naziranja je ustrezalo, če je rimska zavojevalnost sporedno s širjenjem državnega ozemlja razširjala krog avtohtonih rimskih božanstev s pritegnitvijo lokalnih božanstev nanovo pridobljenih dežel in krajev. V času cesarstva je božanstvom pristopil še njegov zunanji predstavnik kot cesar-bog, kot *divus Caesar*. Res je, da gre pri tem za azijske in afriške, posebno egipčanske vplive, kjer sta se naziranje in ustanova vladarja-boga že izoblikovali, in ne za rimske predstavnice prvine, vendar zveze s prejšnjimi svojstveno rimskimi verskimi naziranjem ni bilo težko ustvariti, saj je cesar veljal zopet le za božje-človeškega predstavnika države. Gre samo za nov moment v nerazdružni spojitvi države in religije, lahko bi rekli za neko potenciranje, zakaj božanstvo-država najde predstavnika, ki lahko sam neposredno dejavno posega v svet v osebi boga-človeka, cesarja. Njegovi osebi in njegovemu upodobljenemu liku pritiče božje češčenje. Odrekanje takega češčenja ni morda toliko zločin proti veri kakor žalitev veličanstva, *laesio majestatis*, zaničevanje državnega simbola in zato zločin proti državnemu in družbenemu redu, kakor bi rekli danes. Tu je bil razlog tristoletnemu krutemu preganjanju in mučeništvu krščanstva kljub neomejeni rimski verski strpnosti. Stari miselni in družbeni red se je branil novega, zakaj dobro je čutil, da prinaša krščanstvo velik preobrat.

Ideja poganskega človeka o svetu ni segla čez okvir čutno zaznavnega sveta, bila je ujeta v njem. Tudi božanstva, ki so svet oživila, so mu bila imanentna. Prav zato so posele njegove gibalne sile in vendar sama sledila njihovim zakonitostim. In kolikor so razne družbene tvorbe stopale med seboj v borbo ali tekmovanje, sta borba in tekmovanje odjeknili med dotičnimi božanstvi, ki so te sile uteleševala: politična in socialna gibanja ter trenja so tako vedno nosila tudi svoj verski pečat, zmaga ali poraz sta bila obenem prestižni porast ali prestižna izguba odnosnih božanstev. Svet kot prostorno načelo, v katerem se vse dogaja, je bil sicer enota, a za dogajanje v njem ni bilo vidika, po katerem bi se dalo razumno pretolmačiti kot smiselna celota. Kar zadeva prvine socialnega dogajanja, družbene tvorbe, so nastajale, rasle, se borile za svoj obstanek, ginile in poginile, a za ves ta proces ni bilo najti razlage pod zornim kotom kakega razumnega cilja. Tudi posameznik ni imel druge namembe kot varovanje svojega ob-

stanka ter tistih skupnosti, v katere se je rodil, s katerimi je rasel, živel in umiral. Morala in etika, če v takih okoliščinah sploh lahko govorimo o njih, nista imeli individualno spiritualno dolžnostnega značaja, temveč sta bili kljub svojemu verskemu posvetilu in njegovim sankcijam zapovedi duhovne in telesne snage, katere so narekovale potrebe po ohranitvi dotičnih kolektivov, od rodbinskega in plemenskega do državnega — torej nekaka skupinska higiena. Razumljivo je, da so se njene zapovedi razlikovale in prilagajale naravnim nujnostim teh posameznih skupnosti. Religija pa je samo dajala človeka obdajajočim in obvladajočim silam otipljivo podobo in zlasti socialnim silam ter tvorbam ustvarila svete simbole, skozi katere se je izživljala posebno močno skupnostna zavest v posameznikih, ki je bistvo realnosti kolektivnih teles.

Nasproti takim pogledom na svet je krščanstvo izoblikovalo do kraja premišljeno metafizično svetovno podobo. Izven in nad naravo je postavilo edinega osebnega Boga, kot transcendentnega stvarnika vsega stvarstva. Bog je oče vseh ljudi, ki so kot njegovi otroci med seboj enaki in ki so tudi še enaki po svoji sposobnosti za večno zveličanje, katero jim daje svobodna volja. S tem je ustvarjena podlaga za novo enotno, splošno veljavno, individualno zasidrano duhovno dolžnostno, ne več zgolj skupinsko sociološko pogojeno in diferencirano etiko in moralo, katere zapoved je, ljubiti Boga nad vse, svojega bližnjega pa kot samega sebe. Vrednostni poudarek je prenesen na posameznega človeka. On ima zavoljo svoje poklicanosti za zveličanje samostojno ceno, neodvisno od političnega kolektiva, države, katere član je. Pravo se prevrednoti, neha biti prisilen družbeni red, preračunan zgolj na korist konkretne državne skupnosti. Svoje jedro dobiva v etičnem božjem naravnem pravu, ki obsega skup človeških individualnih pravic. Pravo je postavljeno na univerzalistično osnovo, ki miselno ni več vezana na posamezno državo, na posamezen narod. Pod vidikom večnosti poedinčeve duše z vsemi njenimi tuzemskimi posledicami zgubi seveda država v socialnem dogajanju tisto samonasebnost, ki jo je imela poprej. Če ima vse stvarstvo namen povečevati svojega stvarnika in doseže tako povečevanje vrhunec v posmrtnem zveličanju čim večjega števila ljudi, potem gre pač državi tista pomembnost in tisto mesto na lestvici vrednot, katero ima kot neposredno, oziroma posredno primerno sredstvo za pospeševanje tega procesa. Ustanova, poklicana skrbeti za zveličanje in dušni blagor ljudi je cerkev, kot samonikla verska organizacija, država ima samo nalogo, skrbeti za pozemski blagor, ustvariti gmotno podlago za urejeno ljudsko sožitje, v okviru katerega se posameznik lahko posveti svojim duhovnim dolžnostim. Enota države in verstva je načelno razbita, pojavi se posebna državna in verska hierarhija. Prvič se v vsej ostroti pojavi razlikovanje in zoperstavljanje spiritualne in temporalne sfere, t. j. duhovno-večne, ki pripade v pristojnost cerkvi in pozemsko-minljive, ki pripade

v pristojnost državi. Država in njena oblast postaneta problematični. Poprej sta črpali svojo legitimacijo iz svoje lastne sakralnosti, sedaj jo dobivata od transcendentnega Boga, zakaj »ni je oblasti razen od Boga«. Državna hierarhija sicer s tem še vnaprej ohranja božje posvetilo, ali zato je dolžna izvajati avtoriteto ustrezno duhu krščanstva in urediti državo po njegovih zahtevah.

Pojavi se novo vprašanje, vprašanje o legitimnem izvrševanju oblasti, oziroma o njeni zlorabi. In z njim vprašanje odgovornosti za pravilno izvrševanje oblasti ter njene morebitne tuzemske organizacije v obliki učinkovitega nadzora. Dobršen del srednjeveške zgodovine zapadnega sveta je pod vtisom borbe papeštva za tako nadzorstvo nad cesarstvom in njegovega odpora proti takim stremljenjem. Kljub temu sta se cerkev in cesarstvo čutila kot enota zapadnega krščanstva, šlo je za eno telo z dvema glavama, kateri sta predstavljala papež in cesar. Obe organizaciji je prepajalo isto versko čustvovanje, ves boj je bil le boj za določitev pristojnosti cerkvenih in posvetnih oblastvenih organov v istem kolektivnem telesu. Cesar nikdar ni oporekal svoje odgovornosti pred Bogom, ali smatral jo je za neposredno, tako da noben človek, tudi papež ne bi mogel biti sodnik o pravilnem izvrševanju njegove cesarske oblasti. Zato je ostal krščanski svetovni nazor samo po sebi umljiv ter obvezen za posvetne vladarje in ni nehal obvladovati državnega življenja. Ideja laične, od verstva bistveno ločene države, ki je sama v sebi pogojena vrednota, je bila še nepojmljiva. Renesansa je sicer mogoče že nakazovala, gotovo pa pripravljala preobrat in njen najznačilnejši politično filozofski predstavnik Nicolò Macchiavelli je dovolj prostodušno kazal na veliki pomen vere kot pripravnega sredstva za utrjanje državne, prav za prav vladarske oblasti. S tem začenja — z državnega vidika — proces prevrednotenja vere, kateri gre predvsem vrednost, kolikor služi državnim, pravilno vladarskim interesom. V zametkih se prične kazati dinamika sodobne države, ki pravkar nastaja kot vladarski absolutizem, v svojem odnosu do cerkve. Ni zgodovinsko naključje, da se istočasno rode dogmatične različice raznih reformacijskih gibanj, ki bodisi zavestno zasledujejo ali vsaj povzročijo popolno politično emancipacijo državnih tvorbo od srednjeveškega rimskega cesarstva z istočasno cerkveno emancipacijo od vesoljne katoliške cerkve. Vendar naj zmaga v posameznih deželah reformacija ali katoliška protireformacija, povsod pride do ustanovitve državnega cerkvenstva, ki pomenja v krajevno različnih oblikah popoln državni nadzor nad versko organizacijo in popolno razpolaganje z njo v državnem interesu. S tem pa ni rečeno, da bi bila krščanska metafizična svetovna podoba že obledela, nasprotno, ona nudi zavestne naličke za politično filozofijo absolutne monarhije.

Zasluga profesorja Carla Schmitta, enega vodilnih nemških državo-slovcev in političnih filozofov je, da je odkril tesne zveze, ki se plečejo

med metafizično podobo, ki jo ima kako časovno razdobje o svetu, in njegovim političnim in družbenim ustrojem. V razpravi »O politični teologiji« (Politische Theologie, 1922) je skušal pokazati, da je večino državnih pojmov razumeti kot sekularizirane teološke pojme. To zopet le potrjuje prepojenost verstva v najširšem, ne dogmatično vezanem pomenu, torej verstva kot vsakega miselnega sestava o bistvu in smislu sveta s političnimi pojmi. In zares kar bodejo v oči vzporednosti med pojmom o Bogu, kakor ga je imelo 17. in 18. stoletje, s pojmom o suverenem vladarju, kakor ga je izoblikovala istočasna državna filozofija. Teistični krščanski podobi o Bogu, ki je transcendenten svetu, ustreza politična podoba absolutnega monarha, ki stoji tudi tako rekoč izven in nad državo, ne da bi bil vezan po njenih zakonih. Deistični podobi o Bogu, ki je plod filozofije racionalizma, po kateri je Bog transcendentni pravzrok svetu, kateremu je dal njegove zakonitosti, ki jih odslej tudi sam brez izjeme spoštuje, že bolje ustreza politična podoba ustavnega monarha, ki je vezan na ustavo, ki jo je sam ustvaril, in na zakone, katere tudi s svojim sodelovanjem z narodnim predstavništvom ustvarja.

Vendar deizem, ki deloma že negira osebnega Boga in ga razpušča v zakonitost vsemirja in naravne zakone sploh, že naznačuje preobrat v metafiziki, ki se v 19. stoletju usmerja od transcendentnega pojmovanja Boga k imanenčnemu pojmovanju o svetu. Pravzrok svetu, njegova gibalna sila in njegova namemba se ne iščejo več izven njega, temveč v njem samem. Svet je sam sebi počelo, giblje se sam iz lastne sile, sam ima svoj namen, skratka Bog je svet, narava. Na mesto prejšnje teistične in deistične transcendence stopa imanenčni panteizem. S to metafiziko in lahko rečemo novodobno vero gre vstric demokratizacija državnih ustanov in njihova laizacija. Prejšnja velika vzporednica Boga — suverena nad svetom, z monarhom — absolutnim suverenom nad državo, se umakne vzporednici sveta, ki sam v sebi miruje, z narodom kot državni organizaciji imanentnim suverenom, kjer je v ustanovi demokratične vladavine podana istovetnost vladajočih z vladanimi. Imanenčna metafizika mora priti slej ali prej do spoznanja, da je namemba sveta v čim večji duhovni in gmotni dobrobiti človeštva, odnosno vsaj čim večjega števila ljudi.

Da je temu tako, kaže dejstvo, da prihajata do tega zaključka dve iz popolnoma različnih in delno celo nasprotujočih miselnih predpostavk izhajajoči smeri, namreč individualistično racionalistični idealizem in dialektični historični materializem. Vsaka taka miselnost izhaja od predpostavke, da je človek po naravi dober in vzgojljiv za idealno vsečloveško skupnost, razlikovanje je le v izbiri sredstev in poti, po katerih se sme delati na uresničenju tega ideala. On vsekakor zahteva univerzalno duhovno-dolžnostno etiko in moralo, čeprav na prirodno človeški osnovi. Za človeka nastaja dolžnost, delati na preoblikovanju sveta, da doseže svojo

namembo, iz nje same pa izhajajo načela za pravilni odnos človeka do človeka. Trditev, da človeštvo stopa na božje mesto, je res simbolična, zakaj transcendentni namen sveta in transcendentna podlaga etike in morale se umakneta v svetovno imanenco, katero predstavlja človeštvo. Ideja o Bogu kot počelu dobrega, se zamišlja kot naloga, na katere ostvarjenju morajo delati vsi z vsemi svojimi močmi, ona vsebuje zopet istovetnost božjo s svetom pod vidikom, da mora človeštvo kot vse ljudi obsegajoče bratstvo delati na svojem, lahko bi rekli tuzemskem zveličanju, duhovnem kakor gmotnem. Ali kakor je krščanstvo poleg svojega univerzalističnega ideala, po katerem so načelno vsi ljudje poklicani k zveličanju, v ločini kalvinizma moglo ustvariti nauk o absolutni predestinaciji, po katerem je od Boga že vnaprej določeno, kdo bo zveličan, kdo ne, tako tudi imanenčna metafizika lahko postavi podobno predestinacijsko teorijo. Najdemo jo v zatrdjevanju, da je določena rasa več vredna kot druge, da sta določen narod oziroma njegova država poklicana vladati drugim ali sploh vsemu svetu. Smisel sveta postane potem tuzemsko zveličanje te določene rase, določenega naroda in njegove države na račun drugih. Tako se dajo razni sodobni imperializmi končno tudi metafizično legitimirati.

Toda opisane metafizične imanenčne ideje morajo, čim so zasnovane, težiti za svojim uresničenjem. V to svrhu nastajajo ustrezna dejstvalna skupinska gibanja, ki hočejo preurediti svet po vzoru teh zamisli. In s tem prihajamo k jedru problema političnih religij. Vse, kar smo doslej povedali, je služilo temu, da navedemo nekaj dokazov za trditev, da je bistvena zveza med religioznim in političnim pojmovnim svetom. Pri tem smo najprej izhajali s splošno priznanega pojma religije kot organiziranega verstva, ki priznava, kakor krščanstvo, svetu transcendentnega Boga z vsemi posledicami, in smo nato prehajali k vse bolj nevezanim modernističnim metafizičnim naziranjem. Krščanstvo je ustvarilo sklenjeno sistematično metafiziko in s tem omogočilo razne veje filozofskega razmišljanja, kakor n. pr. filozofijo religije, zgodovine, socialno in politično filozofijo. Izoblikovalo je ustrezne trdne pojme, posebno tehniko obravnavanja in simboliko. Kasnejšim ne-transcendentnim, imanenčnim metafizikam ni bilo treba drugega kakor vse to ogrodge prevzeti in prilagoditi svojim pogledom. Ker pa te metafizike odražajo in celo ustvarjajo razna sodobna politična in socialna gibanja, nastane vprašanje, ali ne zahteva njih pravilno razumevanje, da jih vrednotimo tudi kot religiozna gibanja. Politične religije bi torej pomenile vsaj nekatera sodobna, na prvi pogled čisto laična naziranja o svetu in državi ter njenem poslanstvu v njem, skupno s stremljenji po uresničenju takih naziranj.

(Dalje prihodnjič.)

VELIKA NEZNANKA

II.

Nov velik dogodek se je sredi oktobra odigral v mednarodnem političnem položaju. Sicer so razna znamenja, ki so se že več časa pred tem prikazovala na krvavordeče ožarjenem obzorju, napovedovala neke posebne, nič dobrega ne obetajoče dogodivščine in so bistrovidnejši njihovi opazovalci iz njih že tudi napravljali pravilne sklepe o njihovem pomenu, toda za ogromno večino ljudi je ta dogodek pomenil vendarle iznenadenje. Mislim namreč vojaško trozvezo med Nemčijo, Italijo in Japonsko.

Spričo prijateljskih stikov, ki so jih te tri države že dalje časa vzdrževale in so bile tako prisrčne, da se jim je zdelo celo potrebno poudarjati jih v izdajanju posebnega nemško-italijansko-japonskega obzornika, bi morebiti ta pogodba sama na sebi tudi za tisto javnost, ki navadno iz udobnosti, površnosti ali pa tudi poklicne zaposlenosti ne preiskuje stvari do dna, še ne bila bog ve kakšno iznenadenje.

Kar ji je vtisnilo ta pečat in jo napravilo tako izredno zanimivo, je bila ona točka pogojev, ki govori o odnošajih podpisnic te trozveze do Sovjetske Rusije. Iz te točke je namreč razvidno, da se vse tri pogodbenice slovesno zavezujejo izogibati se vsemu, kar bi utegnilo požar, ki ga nameravajo netiti in podpihovati, zanesti tudi na streho obširnega poslopja Sovjetske Rusije.

Ta slovanska država, ki je že nekaj let sem v stalnem zanimanju vsega sveta, je bila namreč s to pogodbo potisnjena hipoma v še večje ospredje tega zanimanja. To pa — dasi je že od preje bila zavita v tančico tajinstvene zagonetnosti — vnovič kot Velika neznanka. Vse se je upravičujoče spogledovalo. Ali je bila o snujoči se pogodbi predbežno poučena? In ali je na njo pristala?

Oči vsega političnega sveta so bile obrnjene v Moskvo in ušesa vseh radijskih poslušalcev so bila nastavljena na njeno valovno dolžino. A zastonj: Moskva molči, ko da imata Josip Visarijonovič Stalin in Václav Mihajlovič Molotov prav posebno veselje prepuščati svetu, da si z rešitvijo ruske uganke beli glavo in ubija čas.

Vsi še vemo, kakšne ljubeznivosti so še pred par leti bile izpregovorjene na naslov Moskve v Norimberku in kako točno so jih prav na isti način vračali iz Moskve. Vsem nam je tudi znano, koliko razburljivosti je bilo med Moskvo in Tokiom svoje dni zaradi mandžurske železnice in kasneje zaradi ruskomandžurskih granic in zaradi ribištva Japoncev v vodah ruskega daljnovzhodnega primorja. In na višinah Čan-paj-šana nad Posjetskim

zalivom ob Habarovski oblasti je prišlo celo do oboroženega spopada. Isto tako ponovno do pograničnih prask zaradi granic med Zunanjo Mongolijo ter Rusijo na eni in Mandžurijo na drugi strani. V živem spominu je še tudi, kako hladno je bilo že nekaj let sem razmerje med Moskvo in Rimom.

Ne smemo se torej čuditi, če se je politični svet na obeh zemeljskih poloblah radoveden povpraševal, če so v Moskvi na vse to res že pozabili. Navadna človeška pamet namreč sodi, da se tistemu, ki človeku prisoli kľofuto, najbolje odgovori, če se mu vrne dve. Ona ne pozna preudarnosti in posebnih ozirov, ki govore za odložitev obračuna. Zlasti tedaj, kadar stvar ni strogo osebna, kakor v tem slučaju, ko gre za stvari svetovnega pomena in je veliko verjetnosti, da se bo tisti najveseleje smejal, ki se bo zadnji smejal.

Meni se kar dozdeva, da store tisti najbolje, ki si skozi to povečevalno steklo ogledujejo položaj Sovjetske Rusije v zrcalu najnovejše v Berlinu sklenjene vojaške trozveze. Ta zveza, pa naj jo posmatramo od katere koli strani, prav nič ne izpreminja položaja, ki si ga je Sovjetska Rusija zagotovila v prijateljski pogodbi z Nemčijo. Svet sicer ne pozna vseh podrobnosti dogovorov med tema dvema velikima sosedoma, ker je bila obelodanjena le suha prijateljska pogodba sama, ne pa tudi njen neprimerno zanimivejši dodatek, o katerem je od tako nenadnega posega Sovjetske Rusije v likvidacijo poljske države sem zavladalo splošno prepričanje, da je po že nekako ustaljenem diplomatskem običaju do njega tudi prišlo. Pa že ta suha pogodba govori, da so odločujoči činitelji v Moskvi, s tem, da so, ko so se jim Nemci približali z belo zastavo, odložili bojno kopje in so dotedanje svoje — po vseh znakih sodeč — strupene sovražnike gostoljubno posadili okrog samovarja, izvršili državniško dejanje velikega zgodovinskega pomena.

Ako je bilo to za bistrega opazovalca političnih dogajanj že doslej jasno, bo to sedaj lahko izprevidel vsak povprečni politik. Nemško-italijansko-japonska trozveza pomeni razširjenje vojnega meteža tako rekoč na ves svet — z izjemo Sovjetske Rusije.

Ker ima Sovjetska Rusija toliko sovražnikov ko nobena druga država na svetu, so le-ti seveda takoj pripravljeni razlagati si njeno nevtralnost s slabostjo in iz nje izvirajočo bojznijo. Taki med njimi, ki zaradi počasnega mišljenja in lenega pojmovanja, pa tudi zaradi umrtvičenega začaranja v ris strasti, niso zmožni slediti hitremu razvoju dogodkov novega časa, bodo celo iz zmedene kopice svojih spominov »zlatih starih časov« izkopavali trditve, s kakršnimi so se nekda naslajali črnorumeni patriotje na Dunaju in po nemškonacionalnih strniščih Avstrije. Pa smo tudi že res slišali in čitali, da je Sovjetska Rusija orjak na glinastih nogah. Govoreč in pišoč tako, se morebiti celo samoljubno in samodopadljivo muzajo nad to svojo politično modrostjo.

No: naj te vrste politični modrijani le imajo svoje veselje. Saj jih utegnejo dejstva morda še prav kmalu poučiti, kako veliko modrost obsega občnoznana resnica, da »za veseljem mora žalost priti«. V življenju namreč ni nevarnejše napake, kot je načelna politična trma in iz nje izvirajoča preudarnostna otrpnjenost.

Pa oglejmo si predmeten slučaj natančneje in čisto nepristransko. Z a k a j je Sovjetski Rusiji do tega, da v sedanjem krvavem razračunavanju, ki se bo brez dvojbe razširilo na vseh pet delov sveta, ostane pri strani, odnosno si ohrani nevtralnost? Pogled na zemljepisno karto nam bo na to vprašanje omogočil najpravilnejši odgovor.

Sovjetska Rusija je po svojem ozemlju druga največja država, ruski narod, čigar država je, pa je za kitajskim najštevilnejši narod na svetu. Po ozemlju je pač britanski imperij največji, kajti meri 34,400.000, z angleško-egiptskim Sudanom in s palestinskim mandatskim ozemljem pa celo 34,413.000 štirijaških kilometrov s 485,000.000 prebivalcev, dočim ima Sovjetska Rusija — z lani in letos pridobljenim prirastkom — obseg 21,639.000 štirijaških kilometrov s sedaj nekaj čez 193,200.000 prebivalcev.

Za pravilno primerjavo obeh teh velesil pa je potrebno vzeti v obzir, da britansko otočje, čigar angleški narod je nosilec države, ki tvori njegov svetovni imperij, z Irsko vred obsega le 242.000 štirijaških kilometrov s 47 milijoni prebivalcev, od katerih je pa 2,992.000 Ircev, dočim ruski narod, ki šteje okroglo 160,000.000 prebivalcev, tvori Sovjetsko Rusijo, katere ogromno prostranstvo se razprostira nepretrgano skoro čez pol Evrope in tretjino Azije. Razlika med tema dvema največjima državama sveta je torej očitna. Angleški narod si je svoj imperij pridobil s postopnim osvajanjem tujih dežel po vseh delih sveta, dočim je ruski narod starosedlec na ogromnem prostranstvu, ki je bilo od nekdaj njegova domovina, in je v teku let pomikal njene granice kot nosilec kulture le v sosedne pokrajine svoje življenjske prostornine. V angleškem imperiju je torej nosilec države narod, ki šteje 9% vsega prebivalstva, v Sovjetski Rusiji pa narod z 80% prebivalstva.

Zemljevidi nam nazorno predočujejo, kako je razdeljena po zemeljski obli zemljiška posest teh dveh velesil. Poučujejo nas pa še tudi o nečem drugem, zelo bistvenem.

Morja so pljuča sveta. Po njih diha vse gospodarsko življenje narodov, ki svet obljudujejo. Države, ki nimajo pristopa do morja, so obsojene k žalostnemu životarjenju, kakor posameznik, ki je primoran bivati v zatohlem prostoru. Iz tega razloga so ljudje od nekdaj hrepeneli

po morju in je zaradi svobodnega dostopa k njegovim bregovom prišlo čisto do krvavih vojn.

Čim večja je kaka država, tem večja je njena potreba do gospodarskega izživiljanja, kakršno omogočuje le neutesnjeno obvladanje pomorskega prometa. Naravno je torej, da se ta potreba zlasti pri Sovjetski Rusiji nad vse živo občuti. Sicer je res, da je v posesti več desetstisoč kilometrov morske obale in se torej skoro nekako čudno glasi, ako se čuje, da se čuti glede zadovoljivega pristopa do morja prikrajšano. Pa vendar je tako. Povsod ondi, kjer je neomejena gospodarica obsežnih morskih obal, zamrzuje morje, česar posledica je, da je od ondod plovba najmanj po pet mesecev v letu nemogoča. Edina izjema je Črno morje, katero bi Rusi zaradi svojega prevladujočega položaja nad njim, lahko nazivali »mare nostrum«; toda to morje, ki je skrajni iztočni kot zelo členkovitega morskega Sredozemlja, jim je z Bosporjem in Dardanelami tako zaprt, da se brez vednosti in soglasja države, v katere rokah sta imenovani morski ožini, ne morejo nemoteno podajati na velike oceane. S tem je seveda nad vse občutno izpodvezana njihova mednarodna trgovina, kar je glede na ogromna, tako rekoč neizčrpna prirodna bogastva njihove velike domovine, ki so najboljša podlaga za industrijo, čije izdelki bi mogli tvoriti živahno izvozno trgovino, jako usodno.

To je bil povod, da je Rusija od nekdanj hrepenela po nezamrzujočem pristopu do širnih morij. Peter Veliki, ki je z izgradnjo nove državne prestolnice ob Nevi odprl svoji državi okno v Evropo, na čigar šipah se je pa po dve petini leta razvijala ledena flora, obrnil je torej svoje oči proti jugu. V Bosporju in Dardanelah je videl ne samo okno, temveč — ozka sicer ali vendar — zadosti široka, noč in dan odprta vrata za pomorstvo svoje države, katero je z občudovanja vredno odločnostjo iz nepopisne zaostalosti usmerjal k novemu napredku. V ta vrata je bil obrnjen njegov pogled in k njihovi pridobitvi ustremljena njegova zunanja politika, katero je kot oporoko zapustil svojim naslednikom. Svetoštefanski mir je ta vrata že skoro odprl in le malo je še manjkalo, da ni na veličastnem božjem hramu svete Sofije zaplapolala belomodrordeča zastava in se zableščal zlati križ odrešenja. Anglija, podprta po Bismarckovski Nemčiji, je to preprečila.

Ozlovoljena Rusija, ki je izprevidela, da proti tej koaliciji, kateri so se pridruževale tudi ostale tedanje velesile — med njimi zlasti Avstrija — ni v stanu z lastno močjo prodreti, si je zatorej iz želje po dostopu k nezamrzavajočemu morju izbrala drug načrt. Lotila se je gradnje sibirске železnice; obenem je pa s Kitajsko sklenila pogodbo za devetindevetdesetleten najem — kar po diplomatskem pojmovanju pomeni »za večnost« — pristanišča Port Arturja in vsega Liautungskega polotoka ter ju je — zopet po pogodbi s Kitajem — zvezala s to želez-

nico še predno je stekla do samega Vladivostoka. Bila si je svoje stvari tako gotova, da je na imenovanem polotoku kakih petdeset kilometrov od Port Arturja, katerega je izgradila za močno vojno пристanišče, z ogromnimi stroški — tako, kakor so to v naših dneh storili Poljaki v Gdinji — zgradila trgovsko пристanišče Dalnij — sedanji Talien-van. Ob пристanišču so ob enem po naprej napravljenem načrtu zgradili obsežno, čisto moderno mesto, ki je po pripovedovanju contre-admirala avstrijske vojne mornarice, pokojnega Julija Kubelke, po lepoti ter tehnični in zdravstveni urejenosti bilo pravo čudo. Poleg stanovanjskih hiš je bila namreč sezidana v lepem ruskem slogu cela vrsta javnih poslopij za vse stroke državne uprave, potem velik »gostinnij dvor« za trgovine, krčme, čajarne, restavracije, več hotelov, cestna železnica, in pa v tehničnem pogledu kar najpopolneje urejeno пристanišče.

Žal, da so vsa ta prizadevanja in vsi ti naporji za usidranje države ob nezamrzujočem morju bili zastonj. Nesposobni generali in preslabotni državniki, ki niso znali svojega vpliva na carja primerno omejiti, so v osemstisočkilometrski oddaljenosti, ki je poleg tega bila z državnim osredjem zvezana samo z enotirno železnico, s podcenjevano Japonsko izzvali vojno, ki se je nad vse nesrečno končala.

Da ima v Evropi obalo, ki zaradi toplega toka iz Atlantika nikdar ne zamrzne, je menda upravi carske Rusije bilo neznano, ali se pa za to ni zmenila. Naj bo že kakor hoče, v teku svetovne vojne je bilo to spoznanje privedlo do izgradnje čez tisoč kilometrov dolge železniške proge do Belega morja, kjer je bilo na hitro v Murmansku napravljeno obsežno, z vsemi tehničnimi pripomočki sedanjosti preskrbljeno пристanišče, okrog katerega je zrastle mesto, ki ima sedaj že 125.000 prebivalcev. Skozi to пристanišče, ki leži ob toplem zalivskem toku, ima torej sedaj Sovjetska Rusija tudi pozimi pomorsko zvezo z vsem svetom; vendar pa je njegova oddaljenost od najbogatejših krajev države jako neprilичna in pot po morju okoli severnega tečaja v vse kraje sveta neznansko dolga. Zato je umevno, da mora tudi sedanjim upraviteljem države biti do tega, da se že iz gospodarskih ozirov vsem oceanom kar najbolj približajo.

Ne bo se zmotil, kdor bo sodil, da v Moskvi nikakor niso dali ad acta vprašanja Bosporja in Dardanel, kakor tudi ne vprašanja izhoda na morje v kakem nezamrzujočem пристanišču Tihega morja. In če imamo to pred očmi, se nam že tudi nekoliko odgrne zavesa, za katero stoji naša Velika neznanka. Njena nevtrálnost v sedanjem svetovnem razračunavanju utegne prinesiti rešitev vsega, za Sovjetsko Rusijo tako perečega vprašanja, ki je ena izmed temeljnih točk njene zunanje politike. Seveda v zvezi z ostalimi možnostmi, ki morejo privedi isto

tako, ali pa še celo v večjem obsegu, do zaželenega smotra. V dokaz tega naj navedem dvoje dejstev.

Prvo je, da so se Sovjeti, še predno je državni stroj redno posloval, lotili izgradnje drugega tira na prekosibirski železnici in da so obenem zgradili dvoje dolgih železniških prog od prekosibirske magistrale, in sicer od Novosibirska čez Semipalatinsk (po tako zvanem »Turksibu« — turkmensko-sibirski železnici) — do Kuldže v Hsingkiangu, ki je po imenu sicer še kitajska pokrajina, resnično pa čisto pod ruskim vplivom, in od Verhnjeudinska do Urge v Zunanji Mongoliji; drugo pa, da je proti koncu preteklega mesca bila dodelana in prometu izročena 567 kilometrov dolga avtomobilska cesta od Stalinabada do afganske meje. Ta cesta je izpeljana čez visoki Pamir na tako imenovano Streho sveta in ima njena najvišja točka višino 3300 metrov. V načrtu je podaljšanje ceste v Afganistan, s katerim je Sovjetska Rusija v začetku letošnjega leta — ravno tako, kakor z Iranom — sklenila trgovsko pogodbo.

Tretje se pa tiče Japonske, katere eden njenih prebrbljavih diplomatov je takoj po podpisu vojaške trozveze razglasil, da bo s Sovjetsko Rusijo sklenila nenapadalno pogodbo. Mož je s tem povedal nekaj takega, kar naši bratje Hrvatje izražajo s poslovico »što se babi htelo, to se babi snilo«. Iz Moskve namreč — po nekem zelo verjetnem novinskem poročilu — prihaja prav te dni vest, da Sovjetska Rusija zahteva od Japonske eksteritorialnost one mandžurske železnice, katero so ji Sovjeti, ko se niso čutili še dovolj močne za odpor, za zvenčič denar prodali in so ga »kovarski Japončiki« vkljub vsemu izmikljanju in izmotaivanju do zadnjega jena tudi res plačati morali. Na ponudbo Japonske, da prizna sovjetskorusko zajmovno področje nad Zunanjo Mongolijo, Moskva sploh ni smatrala za potrebno, da odgovori, ker, kakor vidno, nima volje loviti vrabca, ko drži že goloba krepko v rokah.

Po novejših, iz Tokia došlih vesteh, se zdi, da je Japonska prišla na misel ponuditi Sovjetski Rusiji kot odmeno za sklenitev nenapadalne pogodbe z njo, kako južno od Port Arturja in Daljnega ležeče kitajsko pristanišče; toda — ne glede na pomisleke, ki jih mora zbuditi ponujanje tuje lastnine — je dvomljivo, da bi gospod Tatekava s to ponudbo uspel, ker bi bilo do takega pristanišča treba napeljati še železnico, kakršno omenjeni dve severnejši pristanišči že imata. Ne glede na vse to, pa sovjetska vlada bržkone tudi zato ne bo hlepela po pokrajini, ko vendar Mandžurije, ki je po pravu bila v njeni zajmovni sferi, kot samostojne države ni priznala. — Pri tej priliki tudi ni nezanimivo dejstvo, da so Nemci te dni preselili svoje rojake tudi iz južne Bukovine in severne Dobruđe, dasi sta obe ti pokrajini ostali sestavna dela Rumunije. To vsekakor nekaj znači. In še ni težko uginiti, kaj.

Zgodovinsko znana resnica je, da je Rusija pri opisanem svojem prizadevanju, kakor pri vsem svojem naporu za čim večji procvit, pri drugih velesilah, pred vsem pa pri Angliji, našla vedno nevoščljivke, ki so jo ovirale, kjer in kolikor so mogle. Iz čisto enostavnega razloga, ker so si bile na jasnem, da ima vse pogoje za nesluteno gospodarsko povzdigo in vojaško mogočnost. Prvo jim je narekovala zavist, drugo bojazen. Kakor smo mogli iz Sanštefanskega slučaja videti, je bil v številu nerazpoložencev do Rusije tudi knez Bismarck. Toda ta, brez dvojbe najbistrovidnejši državnik svojega časa, ki je porast ruske moči skušal ovirati zaradi varnosti Nemčije, je obenem tudi čisto dobro spoznal, da je Rusija zaradi svojega ogromnega prostranstva in zemljepisnega položaja vojaško absolutno nepremagljiva in je zato v svojih spominih ugotovil, da bi bilo za Nemčijo pogubno, ako bi se kdaj zapletla z njo v oborožen spor.

Povsod na svetu so ljudje, ki so nepristopni za pametne preudarke in se zato le preradi spuščajo brez pravega premisleka v nevarne pustolovščine. Pa se je seveda tudi med Nemci našel v generalu Maksu von Hoffmannu, ki je bil leta 1916. načelnik štaba vrhovne komande vzhodne fronte, tak zaletel, kateremu je pogled na nepregledne, nad vse rodovitne ruske pokrajine, tako zmešal razsodnost, da si je njihovo nemško zavojevanje postavil za življenjsko nalogo. Res je sestavil cel načrt za to in se je nekaj časa zdelo, da mu bo nemški narod na tej pustolovski poti sledil. Toda nenadoma je prišel preokret. Mrtvi Bismarck, ki je v svojem življenju izgubil mentorstvo pri cesarju Viljemu II., je postal čez noč mentor novega voditelja Nemčije. Moskovski vlastodržci so o priliki, ko jim je bilo to od nemške sosedne sporočeno, in so na njeno željo v nevtralnostno pogodbo privolili, čisto naravno opozorili na podobno posmrtno mentorstvo iz slavne zgodovine svoje države. Na oporoko Petra Velikega. Ona je torej bistveni — četudi ne izrečno navedeni — del nevtralnostne pogodbe.

Toda poskusimo spoznati našo Veliko neznanko še od neke druge strani. To, kar sem doslej navedel, je taka stalna črta njene državne politike, kakršno mora imeti vsaka država. Samo po sebi pa je umevno, da je v življenju vsake države velika vrsta nepredvidenih dogodkov, do katerih je naloga vlade, da se sproti opredeli. Táko — in sicer nikakor ne lahko — nalogo je imela Sovjetska Rusija, ko se je morala odločiti, kakšno stališče naj zavzame v oboroženem spopadu na njenih državnih mejah, in kakšno sedaj, ko se je ta spopad sicer odmaknil od njenih meja, zato pa razširil tako, da deloma že divja, deloma pa grozi da se razdivja, po vseh delih sveta.

Iz doslej povedanega je vidno, da se je v prvem slučaju vlada v Moskvi odločila za nevtralnost. Glede drugega slučaja sicer še ni izrekla svoje odločbe, vendar je pa širom sveta še veliko ljudi, katerih nekateri upajo, drugi pa zatrdno pričakujejo, da nevtralnost opusti. Kar se

mene tiče, moram reči, da v to ne verujem. Moskovski vlastodržci so namreč v poslednjih dveh letih pokazali toliko zdrave politične pameti, da smemo od njih po vsej pravici pričakovati, da si bodo dvakrat premislili poseči v vsesplošni spopad, ki se sicer še ni pričel, o katerem pa po vsem, kar se je v poslednjih dneh zgodilo, ne more biti dvoma, da se v ne oddaljeni dobi za gotovo prične. Iz navadnega življenja imamo skušnje, kakšno nerodnost zakrivi tisti, ki se predrzno vmeša v kak nastali pretep, kjer na vse strani lete klofute, če ne še kaj hujšega. Navadno namreč tak nepremišljenec doživi, da vsi padejo čezenj in da za svojo dobro voljo, ako mu že niso puščali krvi, odnese kot vidni spomin nekoliko občutnih bul.

Kakor rečeno, si ne morem misliti, da bi tega v Moskvi ne vedeli. Zato sem prepričan, da Sovjetska Rusija vkljub vsem diplomatskim zapeljevalnim poskusom tudi sedaj še ostane nevtralna.

Dokler je nevtralna, ima namreč ena kakor druga vojujočih se strank nado, da se ji utegne pridružiti. Ta nada poraja naklonjenost za — sedaj to, sedaj drugo — uslugo, tako da je na primer prav lahko mogoče, da bi nobena vojujočih se strank ne ugovarjala, ako bi si Sovjetska Rusija kar tako mimogrede pribrala kak zemljiščni priboljšek ali pa ko bi se Stalin in Molotov želela okopati se v kakem toplem morskem pristanišču.

Pomisliti pa je potreba še nekaj drugega. Vsake vojne, pa naj bo še tako dolgotrajna, je enkrat konec. Po njej prihajajo mirovna pogajanja, pri katerih imajo — kakor nam je to vsem dobro znano — besedo vse velesile. Prvo besedo imajo naravno zmagovalci. S tem pa še ni rečeno, da mora vedno tudi njihova obveljati. Ravno Rusija ima glede tega nad vse poučne skušnje. Saj je kot zmagovalka v balkanskih osvobodjevalnih vojnah doživljala, da so ji druge velesile pri mirovnih pogajanjih iz same zavisti odjedale sadove njenih zmag.

Zato je toliko kot gotovo, da bo na bodočih mirovnih posvetih ona velesila, ki bo ohranila svoj smodnik na suhem, svoje brzostrelke pripravljene, svoje topove na lafetah, svoje tanke brezhibne, svoja letala v redu, svoje pomorstvo v stroju, za vse pa neutesnjeno možnost do pogonskih sredstev — imela najtehtnejšo — ako že ne odločujočo besedo. Blagohotna nevtralnost bo torej sovjetskim naslednikom kneza Gorčakova in grofa Ignatjeva na bodočih mirovnih posvetih neprecenljive vrednosti in meni se vse tako zdi, da se tega v Moskvi prav dobro zavedajo in da se bodo trudili ostati nevtralni do konca vojne vseh zemeljskih kontinentov. Seveda, če ne nastanejo nepričakovano razmere, da bi čast Sovjetske Rusije neodvračljivo zahtevala prijete preje za orožje.

GOSPODARSTVO SLOVENCEV V JUGOSLOVANSKI DRŽAVI PA V SLOVENSKI BANOVINI

III.

V prejšnjem poglavju sem razčlenil prebivalstvo države-banovine kot nosilca produkcije in konsuma v skupine ter navedel zanje sondažne podatke o lastnini, premoženjskem stanju, dohodku ter nekaterih življenjskih pogojih. Labilna slika o izpreminjajočem se številu, delu in uspehu pa je vezana na materialni mnogo stabilnejši substrat, namreč na tla in podzemlje z viri rastlinskega, živalskega in hribinskega porekla, ki so preobrazljivi le v ozkih mejah po izdatnosti in omejeni glede možnih variacij proizvodnje. V politično gospodarskem oblikovanju naše države in pri določevanju vloge Slovencev v njej mora biti baš ta konkretni, neelastični substrat merodajni usmerjevalec dela, ki naj preskrbuje prebivalstvo s konsumnimi dobrinami po sumarno najnižjih cenah, to je po »potu najmanjšega gospodarskega napora«. Državna skupnost bo tudi s čisto pokrajinskega stališča optimalno organizirana, če bodo krajevni viri specialno in intenzivno izrabljani, pri tem pa bo poskrbljeno v komplementarnem medsebojnem dopolnjevanju za tehnično dovršen menjalni organizem. Iz politične preteklosti podedovana gesla so malo uporabljiva v takem modernem konceptu Slovincem koristne čim tesnejše uvezave v jugoslovanski »življenjski prostor«.

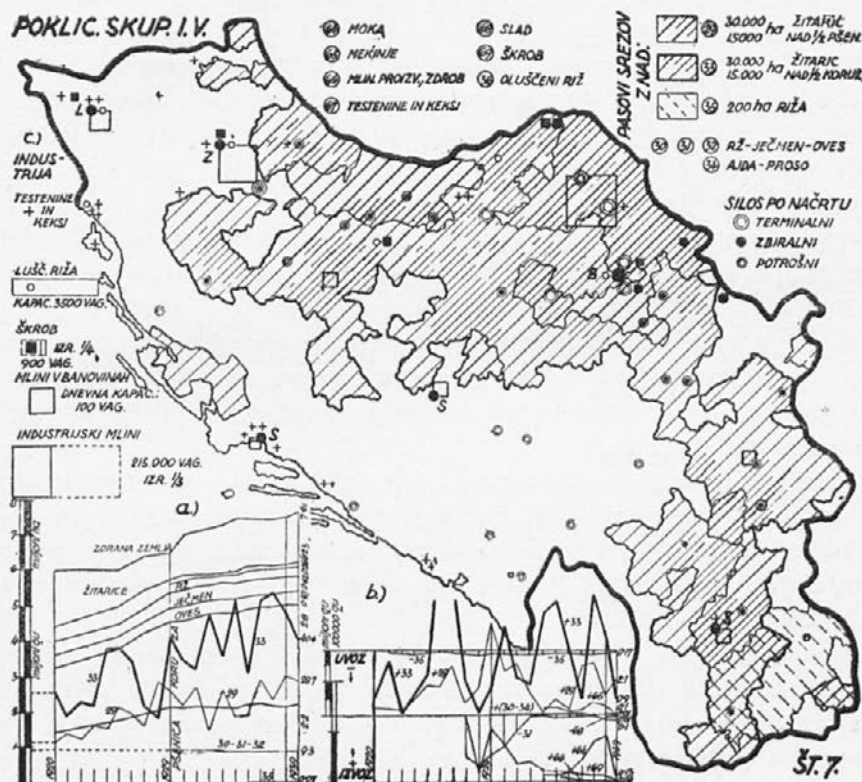
Naloga gospodarja in tehnika (za politika je tu malo posla), je čim bolje spoznati in obvladati razpoložljivo gospodarsko uporabno snov in silo v fizikalnih, kemičnih, vegetativnih in generativnih svojstvih. Vsa dokaj obsežna publicistika o organizaciji raznih panog jugoslovanskega gospodarstva pogreša pravega temelja, ker pogosto sploh ni naslonjena v obravnavanju problemov na primarno podlago, ki jo ima vsa človeška delavnost v naravi. Prisilne tvorbe se sicer z velikimi žrtvami skupnosti nekaj časa vzdržujejo, potem pa propadejo, ker slone na umetno ustvarjenih pogojih (tarifna politika, carinska zaščita itd.) ali pa na gospodarskih stimulantih kratkotrajnih vplivov.

V sledečem načenjam za ozemlje vse države in s tem tudi slovenske banovine prvič vprašanje regionalne razporeditve dela z vzporejanjem produktivnega substrata za določene stroke in superpozicijo raznih stopenj predelovalnih industrij.

V zvezi s poklicnimi skupinami skušam definirati krajevno najintenzivnejša področja in volumen raznih vrst proizvodnje. Za skupno 211 tovorov naših železnic moram pri tem dognati okoliš praproizvodnje (su-

rovine) in mesto glavnih izprememb v polfabrikat ali dokončni izdelek, skupno z nekaterimi podatki o uporabljenem tehničnem instrumentariju, kakor so: lega, kapaciteta in izraba.

Od raznih metod za tako analizo sem se moral z ozirom na docela nezadostne statistične podatke poslužiti enostavno ugotovitev kvalitativne razprostrlosti določenih proizvodjalnih panog in njihove kvantitativne intenzivnosti v posameznih srezih kot enotah. Z isto šrafuro v slikah sem zajel

sl. 7 a-b-c.

v skupne pasove vse okraje z nekim višjim od določenega števila proizvodjalnih enot (n. pr.: nad 200 ha, nad 30.000 stebel, nad 5.000 glav itd.). Praktično se je izkazalo, da neenakost srezov pri tem ne moti toliko, da bi povprečno majhne upravne celice nelogično prekinjale rajonske pasove, v katere po svoji strukturi spadajo, dasi morda ne dosegajo absolutnega števila, ki je za posamezne panoge proizvodnje vzeto kot kriterij.

Uporabljena metoda pokaže zelo jasno pasovno razčlenitev ozemlja naše države po načinih, kako so krajevno razporejeni in se eks-

ploatirajo njeni gospodarski viri. Tako dobljena slika je sicer nekoliko manj točna, kot je procentualno računanje (65), vendar v relativni vzporeditvi posameznih pokrajin države je preglednejša, ker nam dobro izobliči predele s kroničnimi presežki in primanjkljaji raznih konsumnih dobrin, ne da bi se bilo treba spuščati v delo serijskega preračunavanja proizvodnje in potrošnje po posameznih srezih, kar je za posameznika nezmogljivo. Metoda, ki sem jo uporabil pri obdelavi podatkov iz l. 1938 za poljedelstvo in živinorejo ter iz l. 1935 za rudarstvo in sorodne stroke, daje tudi dokaj stabilno sliko o razporeditvi gospodarskih virov ne glede na njih letne oscilacije.

Produkcijski položaj, kakor je definiran na posameznih kartogramih, je izhodišče, s katerim morajo računati vsa naša prizadevanja, če hočejo biti realna. Predstavlja podlago, ki jo moremo le izboljševati, preurejevati in dopolnjevati, ne pa iz temelja izpreminjati. Nastala namreč ni slučajno, ampak je plod sekularne empirije dela na tej zemlji pod stalnimi naravnimi pogoji naseljenega človeka. V svojem okviru pa nudi še vedno možnosti za smotrno specializacijo po premišljenem evolutivnem načrtu z jasnimi cilji.

Konsuma, ki se v glavnih potezah krije z razporeditvijo prebivalstva, nisem obdelal, v kolikor ga regionalno ne definirajo že relativno bolj, odnosno manj produktivna področja posameznih dobrin ali pa za celoto zunanje trgovine.

Načeloma je tako zajeta v kartograme in diagrame celokupnost gospodarskega procesa v državi in s tem je tudi po možnosti najobjektivneje definiran položaj Slovenije in soveznost medsebojnega vpliva v produktivnem delu strok od praproizvodnje preko vseh stopenj plemenititve do konsuma raznih dobrin.

Nedvomno moje slike ne izčrpajo vprašanja. Delovni aparat nekaterih risarjev in kalkulatorjev pa bi z lahkoto izdelal vse detajle predloženih skic. Stroški za to raziskavo, ki bi vsebovala do podrobnosti vsakega posameznega producenta in vse dobrine, ki prihajajo na naš trg, bi ne bili višji, kot je pokojnina, ki jo hvaležni narod plačuje kakim dvem ali trem ministrom za njih trudapolno politično eksistenco. V teku enega leta organiziranega dela bi mogli razpolagati z materialnimi elementi za načrtno gospodarjenje ter reformiranje, s tem pa tudi za »reševanje slovenskega vprašanja«, v kolikor ne predstavlja le profesionalnega političnega spakovanja.

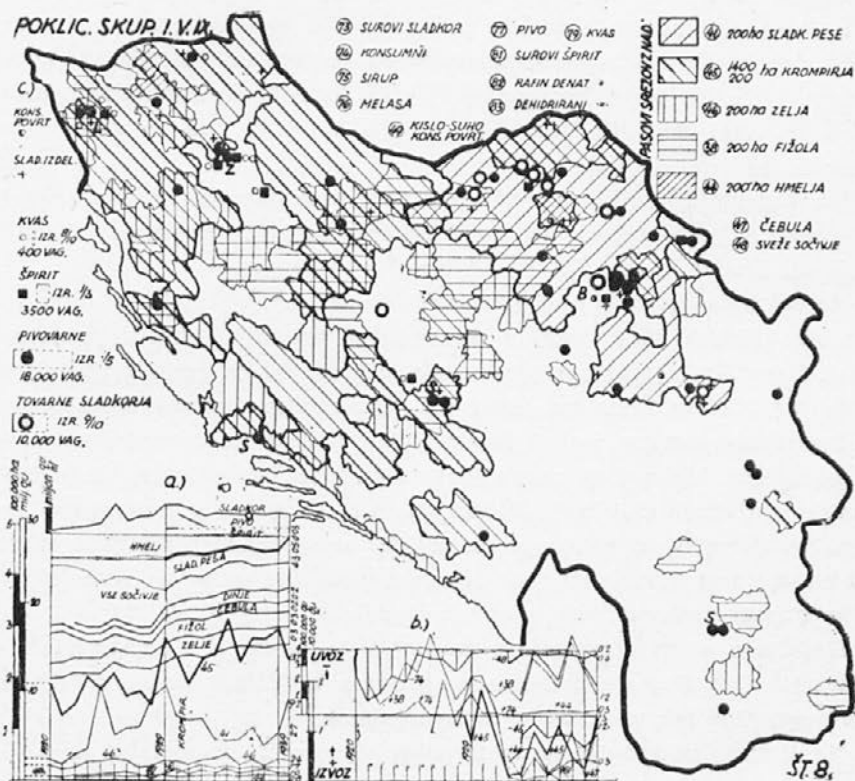
STROKE NA ORGANOGENI PROIZVODNI OSNOVI

Produktivno delo, ki sloni na izrabi rastlinstva in živalstva, obsega v praproizvodnji poljedelstvo, živinorejo (I.), svilarstvo, čebelarstvo, ribolov (II.—III.) in to na substratu orane zemlje, vrtov, vinogradov, sadovnjakov,

travnikov, pašnikov, barij in vodá, nadalje gozdarstvo in ogljarstvo (IV.) na gozdnih površinah.

Ta podlaga, na kateri proizvajamo le nekatere direktno uporabne potrošne dobrine, preskrbuje s surovinami celo vrsto industrij, ki šele pretvarjajo glavno gmoto pridelkov v pestro vrsto predmetov, porabnih na konsumnem trgu.

Za kritično proučitev gospodarskih prilik moramo slediti snovem v njih

sl. 8 a-b-c.

prostorskem premikanju in množinski ter materialni metamorfozi in kombinaciji od surovine do končnega izdelka, od izvirka pod vplivom človekovega dela do ponora za njegove potrebe.

Šele po tej poti, ki tesno zasleduje tok preobrazb, bi mogli spoznati ukrepe, s katerimi se da stvarno pravilno urediti obtok in organizirati preskrba prebivalstva v medsebojni uglasitvi pokrajin s »horicontalnim« sodelovanjem in v »vertikali« po strokah. Krize, kot so one med proizvajalci sladkorne pese ob istočasni konjunkturi za sladkorne tovarne in ob po-

manjkanju sladkorja na trgu, bi enkrat za vselej izginile, odnosno bi vsaj postalo jasno, kdo in kje v kalnem ribari.

ORNA ZEMLJA I. (k sl. 7).

Temelj našega poljedelstva tvori pridobivanje žitaric: pšenice (29), rži (30), ječmena (31), ovsa (32), ajde, prosa (34), riža (35) ter koruze (33).

Njih glavna produktivna področja ter relativna udeležba pšenice in koruze so razvidna s slike 7. Razvoj posejanega areala in pridelka glavnih elementov kaže diagram (a).

Proizvodnja žitnega sektorja redoma krije glavno domačo potrošnjo. Vsled slabe prehrane in ekstenzivne živinoreje izvažamo še pšenico, koruzo, ječmen, rž, oves, proso in ajdo. Ob slabih letinah uvažamo zlasti koruzo, redno pa nam dobavlja inozemstvo večje količine riža in pivovarskega ječmena (b).

Domača proizvodnja in uvoz krijeta predvsem setvene potrebe, v ostalem pa zalagata prehrabetno in kemično industrijo s surovino. Pokrmi se velik del koruze in ovsa (c).

Najvažnejša je mlinška stroka, od malih kmetskih mlinov, ki delajo za ozki okoliš, do velikih industrijskih podjetij. Letna kapaciteta teh (po J. Lakatoš: Jugoslovenska privreda (67), vir, ki ga pogosto uporabljamo) znaša cca. 2.15 milijona ton moke pri 72⁹/₁₀ mletja. Domači trg konsumira od tega dobro tretjino, ker je ostalo žito, v kolikor ga ne izvozimo. zmleto na podeželju. Moko (64), zdrob (66) za ljudsko hrano in mekinje (65) za krmljenje trošimo v državi, deloma pa tudi oddajamo v inozemstvo. Izvoz mlinških proizvodov nazaduje in podedovana predimenzionirana mlinška industrija je v težki krizi, ker trgovsko politične mere ne morejo vsiliti moke v normalnih prilikah tujemu odjemalcu.

Nadaljnja stopnja predelave moke je proizvodnja testenin in keksov (67). Domača podjetja so situirana v glavnih konsumnih rajonih. Večje množine teh proizvodov pa še uvažamo.

Na koruzi kot glavni surovini poleg pšenice in krompirja, sloni industrija škroba (69). Kapaciteta tvornic 9.000 t je zadostna, da bi pokrila vso domačo potrošnjo, vendar smo dalj časa kupovali večje množine dragega fabrikata, pridobljenega iz naših surovin v tujini. Danes izvoz presega uvoz.

Pridobivanje slada je nezadostno in ga moramo uvažati (68).

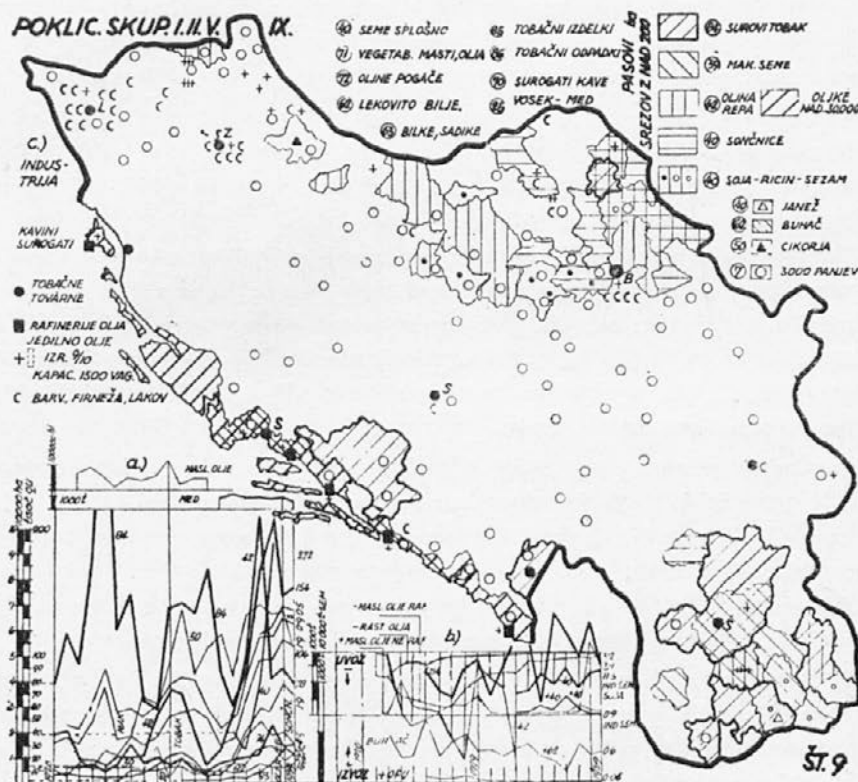
Skoro v celoti uvoženi riž obdelajo naše moderne luščilnice (36). Njih kapaciteta 35.000 t se izrablja v taki meri, da bomo v doglednem času čistili vso surovino doma.

Poseben problem, ki ga moramo omeniti na tem mestu, je varno skladiščenje žita zaradi izravnave fluktuacij v proizvodnji in potrošnji raznih suficitarnih in deficitarnih okolišev. Strogo premišljeno situiranje

silov lahko zmanjša prevozne stroške v zunanji trgovini in v notranji za najsiromašnejše poceni kruh.

ORNA ZEMLJA II. (k sl. 8).

Druga najvažnejša panoga našega poljedelstva je pridelovanje povrtnine (46—48), okopavin, predvsem krompirja (45), mahunjač, posebno fižola (38) ter specialnih industrijskih rastlin, ki služijo za ljudsko prehrano in krmo, kot so sladkorna pesa (41), hmelj (44) itd.

sl. 9 a-b-c.

Vodilna produktivna področja tega rastlinja ter intenziteta gojitve so razvidne iz sl. 8. Razvoj zasejanega areala in pridelka glavnih botaničnih vrst so izrisani v diagramu (a).

Surovinska proizvodnja tega sektorja krije domačo potrošnjo v celoti. Redoma vse zgoraj našete proizvode sveže izvažamo v velikih množinah, zavisnih od letin in možnosti plasiranja. Uvoz krompirja, zelja, čebule v posameznih letih in zgodnjega sočivja spada med anomalije gospodarske izgradnje (b).

Domači pridelek trošimo za sadilne in setvene potrebe, direktno v prehrani in za živino. Predelujemo pa ga tudi v nekaterih specialnih industrijskih strokah (c).

Vodilno vlogo med njimi ima sladkorna industrija, ki se je razvila po prevratu na surovinski bazi doma pridelane sladkorne pese. Domače tvornice obratujejo domala s polno kapaciteto, cca 10.000 vag. sladkorja, ki je ob njih zasnovi bila preračunana na potrebe domačega trga. Proizvajajo surovi sladkor (73), konsumni sladkor (74), sirup (75) in odpadno melaso (76). Proizvode trošimo v prehrani in zlasti slednjo tudi za krmo. Po izdatnosti konsuma sladkorja smo na zadnjem mestu v Evropi in v naši živinoreji je tako rekoč neznan. V poslednjih letih bi se bili od uvoza lahko popolnoma emancipirali; naš izvoz je bil od konkurence na tujih trgih zavrt.

Na domači sladkorni proizvodnji, mleku, uvoženih kolonijalih (71) in rastlinskih maščobah (89) je bazirana industrija sladil. Nje kapaciteta krije vso domačo potrošnjo.

Na deloma uvoženem hmelju in ječmenu, v kolikor sta potrebna za primes domači surovini in sladu, sloni varjenje piva (77). Ta stara industrija je z ozirom na obče padanje konsuma ter v vinorodni in sadjarski državi (16.000 vag.) visoko predimenzionirana. Z $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{5}$ svoje kapacitete zalaga domači trg, v ostalem je neizrabljena. V zunanji trgovini niti v uvozu pivo ne igra važne vloge.

Iz sladkorne pese in njenih odpadkov, melase, koruze, krompirja in drugih poljedelskih proizvodov kuhajo v industrialni obliki špirit-alkohol (81, 82, 83). Kapaciteta tvornic, cca 3.500 vag., presega 2—3 krat kontingent za domačo potrošnjo. Izvoz je v miru zastal.

K industriji špirta in piva je navezana proizvodnja kvasa (79). Kapaciteta 400 vag. domačih tovarn ni popolnoma izrabljena.

S konserviranjem povrtnine se bavi nekaj specializiranih podjetij, ki delajo v manjši meri tudi za izvoz. Vendar pa so te predelave nesorazmerno slabo razvite, če primerjamo ogromni substrat, na katerega bi se lahko naslonile.

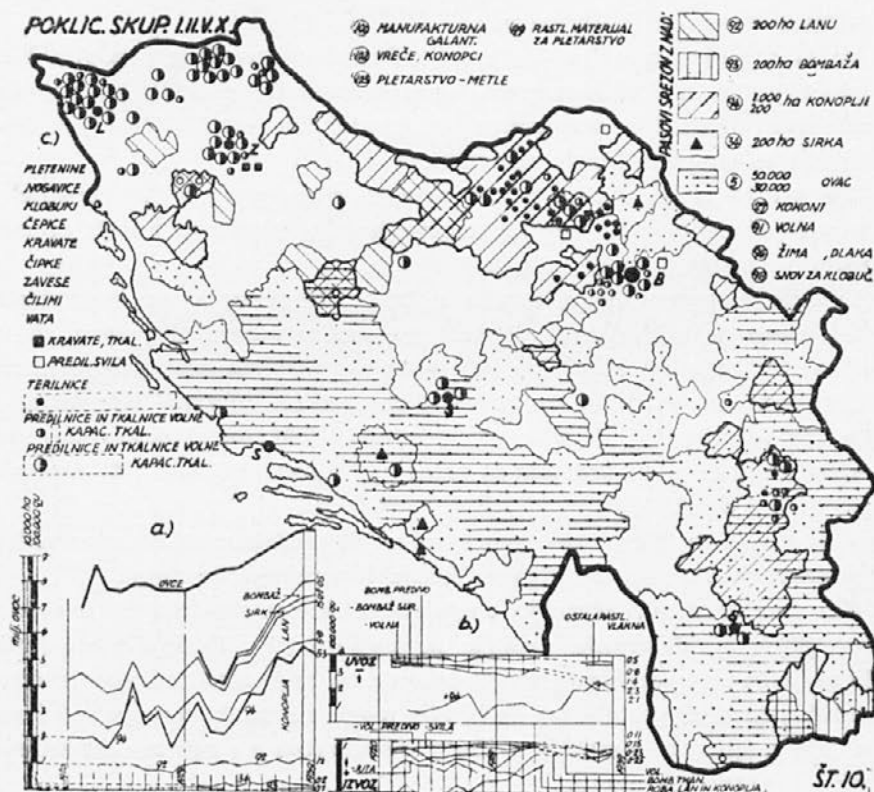
Posebno industrijsko stroko konserviranja tvori sušenje, kisanje in vlaganje pridelkov pri producentu samem, in sicer paprike, gob, ki jih izvažamo, medtem ko, kakor v zasmeh našim organizatoričnim sposobnostim, suh grah, krompir, fižol, bob, lečo in sočivje uvažamo, dasi v malih množinah (49).

ORNA ZEMLJA III. (k sl. 9 in 10)

Poljedelska stroka, ki v novem gospodarskem »redu« postaja važna, je pridobivanje oljaric (sadežev in semena) za prehrano in industrijo (42, 40).

Sorodne so jim kulture narkotikov, medicinalno-aromatskih rastlin in raznih surogatov: tobaka (84), maka (39), cikoriije (50), buhača itd. (62).

Glavna produktivna področja naštetih botaničnih vrst so razvidna na sliki 9. in 10. Razvoj zasejanega in zasajenega areala in pridelka predločuje diagram (a). Sunkoviti potek krivulj odraža posege zunanjih sil v naš gospodarski organizem, za katerega so sicer značilne mirno potekajoče črte v skoraj vseh poljedelskih panogah.

sl. 10 a-b-c.

Proizvodnja surovin tega odseka krije danes velik del domače potrošnje v specifičnih industrijah. Prvotni veliki uvoz pojema. Daleko pretežno količino semenja za industrijska olja še uvažamo, nekaj oljnih sadežev, surovi tobak v listih in večje množine medicinalno aromatskih rastlin pa izvažamo (b).

Domače surovine predelava cela vrsta industrij (c).

Najvažnejša je proizvodnja konsumnega olja (71). Na domačih olivah sloni proizvodnja maslinovega olja, ki ga pridobivajo v primitivnih

mlinah. Rafinerije so pri nas redke in ga surovega izvažamo. Tako borna zemlja našega primorja daje še od skopih pridelkov glavni zaslužek inozemstvu. Tovarne olja iz oljne repe, buč, maka, solnčnic, soje, bombaža, sezama in janeža krijejo domačo potrošnjo hranilnih vegetabilnih olj v izdatni meri in nekaj celo izvažajo (71). Kapaciteta po prevratu opremljeni tovarni bi mogla že danes zadovoljiti celokupno domačo potrošnjo 1500 vagonov.

Posebna stroka oljarstva je pridobivanje aromatskih olj iz divje rastočega, deloma tudi kultiviranega medicinalnega rastlinja. Izvoz pa po množini še vedno ne krije uvoza.

Industrijska olja iz semenja domače in uvožene konoplje, lanu, bombaža, ricina in drugih že zgoraj omenjenih rastlin porablja kot surovino obrambena industrija, barvarstvo in produkcija mazil. Uvoz in izvoz fabrikata se utegneta kmalu izravnati.

Ob predelovanju oljaric pridobivajo tvornice pri nas kot postranski proizvod oljne pogače (72), močno krmilo, ki ga pa zaradi premale domače potrošnje v večji meri prodajamo.

Iz soka makovega semena suše v Južni Srbiji opij za medicinalne svrhe. Njegovo pridobivanje je bilo po mednarodnem dogovoru znatno omejeno ter ga sedaj absolutno tudi v mnogo manjših količinah izvažamo.

Na domačem pridelku tobaka sloni močna tobačna industrija, ki krije vse potrebe domačega trga na izdelkih (85), nekaj proizvodov tudi izvažamo. V notranjem prometu so važni tudi tobačni odpadki (86). Specialni papir država uvažala.

V tovarnah za kavine surogate (70) predelavamo cikorijo in žita. Kapaciteta obratov je zadostna za kritje tuzemskega konsuma.

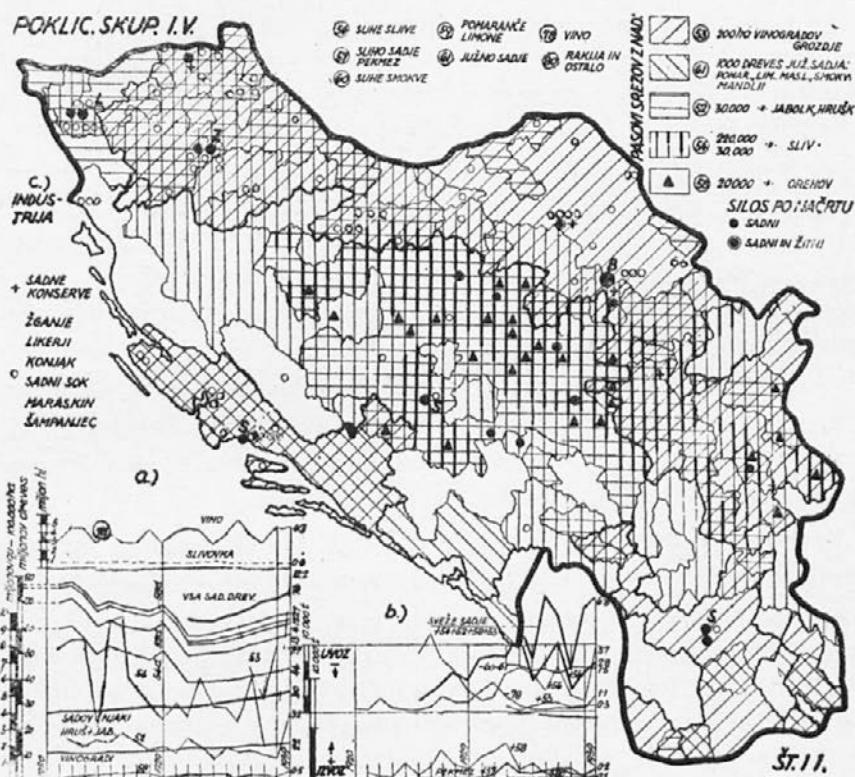
Kot posebno stroko obrtnega poljedelstva smemo smatrati semenarstvo (40) in pridelovanje sadik in cepov (63). Ta kvalitetna stroka dela pa je še nesorazmerno razvita, tako da ne krije zlasti za zelenjavo niti stvarnih potrošnih potreb, kaj da bi šele mogla na široki zasnovi sodelovati v izboljševanju vrst in sort. Cvetličarstvo šele začenja z uspešno konkurenco tujemu luksuznemu uvozu.

ORNA ZEMLJA IV. — ŽIVINOREJA I. — SVILOGOJSTVO (k sl. 10)

Svojevrstno področje tvori pridobivanje surovin, ki vsebujejo predilna vlakna kot so: bombaž (93), konoplja (94), lan (92), kokoni (27), ovčja volna (5), v drugi vrsti koprive, murve, svilna rastlina, slez, hmelj (44), žukovina. Surovino za umetno svilo daje iglasto drevje, za pletarstvo pa vrba, sirk, srobot, trsi itd. (34).

Produktivna območja in proizvodnja glavnih botaničnih in animaličnih elementov so razvidni iz sl. 10 in diagrama (a). Preskrbljeni smo le v manjši meri za domače potrebe z lastnimi surovinami ter uvažamo ogromno

večino eksotičnih snovi, n. pr. bombaž, ki pri nas sploh niso pridobljive ali pa jih ni v zadostnih množinah. Producerska baza bombaža bi se dala v južni Srbiji znatno razširiti in morda ustvariti tudi v Vojvodini. Domači proizvod pa je seveda neprimerno dražji kot uvoz iz prekomorskih dežel. Inozemstvo nam dobavlja tudi oni material, n. pr. volno, ki v neizboljšani domači kvaliteti ne ustreza, odnosno smo kulture zanemarili. Izvažamo v velikih množinah konopljo, v manjših tudi ostale vrste predilnega ma-

sl. 11 a-b-c.

teriala, ki se pridobiva v državi (c) iz sitarskega in pletarskega odseka, kokone, sirk in trs (b).

Glavna stroka industrijske predelave so predilnice in tkalnice bombaža, ki delajo z uvoženimi vlakni in česano surovino, ker proizvajamo doma le 2% celokupne potrošnje.

Predilnice in tkalnice so se v državi po prevratu razvijale v takem tempu, da bi mogli kriti z njih kapaciteto cca 380.000 m danes že celokupno domačo potrošnjo, če bi nas ne ovirali trgovsko politični razlogi. Tako pa

poleg surovega, uvažamo še velike množine predenega bombaža, tkanin, izdelane ter šivane robe (100).

Od posebnih strok naj omenim samo česanje bombaža in tvornice bate, katere porabimo 100 do 120 ton v sanitetne svrhe. Celuloze kot surovine še nismo uvedli.

Druga glavna veja tekstilne industrije so predilnice in tkalnice volne, ki predelavajo deloma domačo surovino (naša ovca da povprečno 1—2 kg letno), a deloma tudi uvožene specialne vrste. Podjetja, ki so se po prevratu hitro razmnožila in izpopolnila, imajo zadostno kapaciteto (cca 24.000 m), da bi lahko pokrila vso domačo potrošnjo. Iz razlogov, ki so merodajni za bombažno industrijo, tudi tukaj uvažamo blago visoke kvalitete ter izdelano in šivano robo (100).

Na domači konopljeni in laneni kulturi so zasnovane terilnice, ki pridobivajo iz stebel kodeljo ter jo v pretežni meri izvažajo v tujino. Inozemstvo nam dobavlja jutino vlakno in robo iz nje. V popolnem nesorazmerju z domačo surovinsko osnovo je tudi predelava prediva v vrvarstvu, izdelovanju mrež in vreč. Poleg konopljenega vlakna uvažamo tudi izdelke še v veliki meri (102).

Pridelek lanenega vlakna, katerega uvoz in izvoz prihajata v ravnotežje, potroši domača obrt, nekaj ga tudi industrijsko stkemo.

Iz domačih kokonov pridobivajo svilarne predivo, ki pa ga izvažamo. Od tkalnic obstoje le take za kravatno tvorivo.

Vprašanje tovarn umetne svile še ni rešeno. Surovinska osnova, les, očetna kislina in aceton pa so v zadostni meri na razpolago.

Svilna industrija predelava v veliki meri uvoženo surovino, dasi so v mirni dobi južnosrbski svilarski okraji svoj proizvod prodajali v inozemstvo. Kapaciteta domačih podjetij še ne krije popolnoma konsuma, in mestno prebivalstvo obremenjuje državno plačilno bilanco z uvozom nogavic, rokavic in ostale svilene, tudi šivane robe.

Drobna predelovalna industrija v tekstilni stroki obsega še one veje, ki so blizu ali vsaj izhajajo iz stare hišno-obrtno delavnosti. Med nje spada na prvem mestu pletilstvo iz uvožene volne in izdelava nogavic, ki krije že ves konsum. Sledi mu industrija preprog, čipk, zaves in trakov, industrija kravat, industrija kap in klobukov, ki vse zadostujejo po svoji kapaciteti za potrebe domačega trga. Le deloma slone te stroke na domačih surovinah.

Pletarstvo, metlarstvo in sitarstvo dela z domačimi surovinami: lesom rogozom, slezom, trsom, žimo in raznimi vlakni, ter uvoženo rafijo, riževo slamo, španskim trsom. Kapaciteta delavnic krije potrebe domačega trga (103).

vsakozi v obliki, ki da najmanj možnega zaslužka producentu samemu. Prodamo namreč relativno malo orehovitih jedrc, večino sadja neembalirana, in iz naših višenj in grozdja prekuhavajo tujci svoje svetovno znane fabrikate.

Z izjemo neznatnih množin namiznega grozdja in izvoza potroši ves pridelek vinogradov naše vinarstvo (78). Produkcija varira in krije redoma vso domačo potrošnjo. Večje količine vina izvozimo v inozemstvo, ki nam dobavlja le posebna kvalitetna vina v malih količinah.

Iz sliv se doma in obrtoma kuhajo: pekmez (57), za kar porabimo v državi $\frac{1}{3}$ do $\frac{1}{4}$ ter slivovko (80), v katero se predela $\frac{2}{3}$ do $\frac{3}{4}$ pridelka. Oba proizvoda izvažamo, dasi še v povsem nezadostni meri.

Na sadjarstvu in vinogradništvu kot surovinski bazi sloni domača dokaj razvita industrija alkoholnih pijač in sadnih sokov, ki krije celotno domačo potrošnjo, in nekatere specialitete tudi izvažamo.

Popolnoma nezadostno razvita je konzervna industrija, ki si pri nizkem standardu pač doma ne more najti trga, v inozemstvu kakor tudi v državi pa naleti na težko konkurenco. Bolje se razvija sušenje sadja. Tako suhe slive (56), nekaj tudi hrušk, višenj in jabolk izvažamo. Uvažamo pa zaradi nizkega stanja naše predelave suho grozdje in smokve.

ORNA ZEMLJA V. — TRAVNIKI — PAŠNIKI (k sl. 12)

Podlago živinoreji tvori rastlinska proizvodnja krmilnih rastlin na orni zemlji in travnikih, nadalje pašniki in razni drugotni proizvodi v prehranjevalni industriji ter odpadki.

Razširjenost in intenziteta tega substrata je izrisana po svojih karakteristikah na sl. 12. Daje nam dober pregled področij intenzivne in ekstenzivne živinoreje, ter mero, v koliko tvorita travnik in na zorani zemlji pridelana krma dopolnilo ali nadomestek nomadskega pašnika.

Značilno je za nizko stanje naše živinoreje, da izvažamo krepka krmila, pri tem pa je povprečna mlečnost naše živine med najmanjšimi ter nam manjka loja le zaradi njene slabe prehrane. Tako prodajamo v tujino poleg sena in trave, oljne pogače (73), rezance sladkorne pese (72), repo in vse vrste krmilnih rastlin, posebno kokolj (37), detelje in grašico (42).

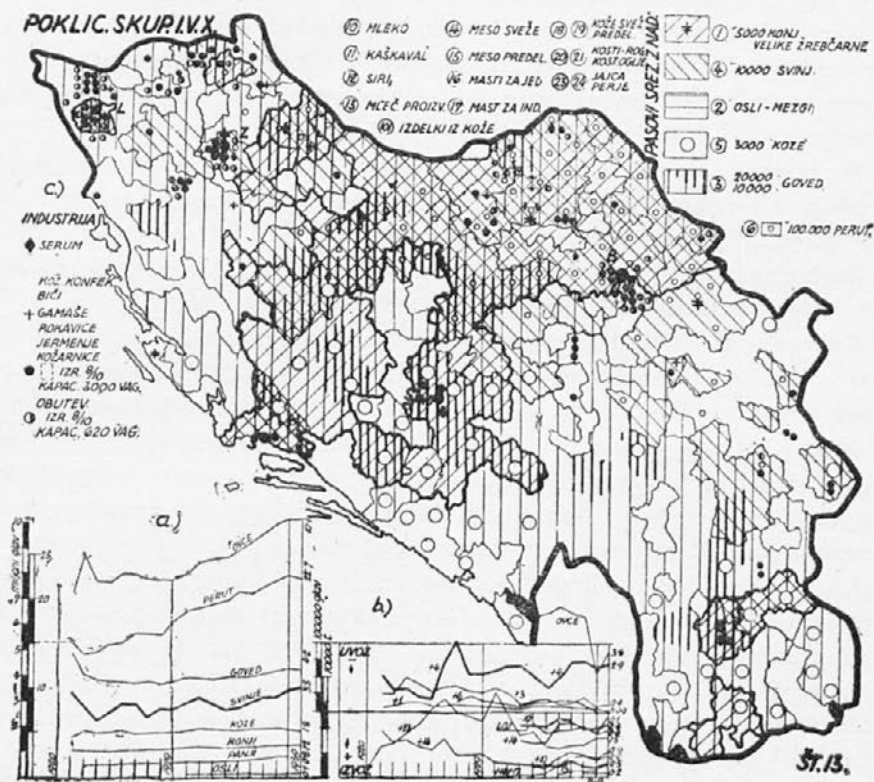
ŽIVINOREJSKI STALEŽ (k sl. 9, 11, 12 13).

Sl. 13 kaže vzporejeno razprostrtost raznih domačih živali, dasi ne more predočiti silne pestrosti in neenakomernosti nje zootehničnih svojstev.

Konjereja (1) je v bistvu gospodarsko vprašanje drobne preskrbe z energijo v obliki, ki je sposobna najtesnejše prilagoditve fizikalnim in gospodarskim razmeram zemlje, iz katere raste. »Moda« motorizacije je na nekaterih področjih do take mere zabrisala trezno presojo, da je skupno

s strokovnim neznanjem v rejski politiki te zelo občutljive stroke napravila s svojimi zablodami ogromno gospodarsko škodo. Od absolutnega prirastka izvažamo v inozemstvo vsako leto znatno število glav (b).

Govedoreja (3) je gospodarsko univerzalna panoga, ki poleg delovne sile daje celo vrsto uporabnih dobrin, tako v surovem kot v predelanem stanju od žive in mrtve živine. Rejska politika je v zadnjem času pri nas vsaj nekoliko usmerjena z rajoniranjem pasem. Uvoz drage ple-

sl. 13 a-b-c.

menške živine se je svoječasno popolnoma ponesrečil zaradi primitivizma podeželja in nekritične izbire pri vodstvu. Naša država je močan eksporter žive govedi (b).

Svojevrstni stroki, ki v posebnih predelih nadomeščata konjerejo in govedorejo, so gojitve bivolov in oslov, mezgov in mul. Njih uporaba je primerna za posebne klimatične razmere.

Svinjereja (4) daje ob različni krmi na ekstenzivnem agrarnem podeželju in v intenzivnem gosto naseljenem področju mesnate in mastne

vrste. Na izboljšanju reje je seveda tudi na tem polju še mnogo sistematičnega dela. Izvoz živih prašičev zavzema eno najvažnejših postavk v naši zunanji trgovini (b).

Ovčarstvo (5) (sl. 11) spada med glavne panoge živinoreje v plinskih predelih, zlasti centralnih jugoslovanskih pokrajin. Domače pasme bi morali seveda selektivno in s primernimi križanji izboljšati in specializirati za pridobivanje volne ali pa mesa. Že danes izvažamo na jugovzhod veliko število živih živali (b).

Kozjereja (5) je neobhodna za revno prebivalstvo našega Krasa, a je obenem najnevarnejši uničevalec rastlinja, katerega prospeh je prvi pogoj zdrave gospodarske aktivizacije teh pokrajin. Poleg odprtega ognjišča in izvažanja drobnega lesa v Italijo na naših trabaklih so v tem pogledu kože najtežja kronična bolezen našega Primorja.

Perutninarstvo (6), ki spada med stroke intenzivnejše izrabe krme, izvažata velike množine žive in zaklane perjadi, jajc (23) in perja (24), pri tem pa krije vso domačo potrošnjo. (b).

Čebelarstvo (7) (sl. 9) proizvaja za domače potrebe med in vosek (25), katerih tudi nekaj izvažata. (b).

Svilarstvo (sl. 11) je bilo na kratko že omenjeno.

V morju, v tekočem vodovju, jezerih ter posebnih ribnikih pridobivamo v naši državi: ribe, rake, školjke in gobe (8) ter krijemo z njimi celokupno domačo potrošnjo. Morski lov je narodno gospodarsko najvažnejši. Svežo ribo izvažamo zlasti v velika jadranska obmorska mesta. Dokaj razvita je domača konzervna stroka, ki zalaga največji del domačega trga, proizvaja pa tudi za izvoz predelanih rib (26).

Na zoološki osnovi sloni dolga vrsta najvažnejših industrij, predvsem prehranjevalne, kemične, kožarske in galanterijske stroke (c).

Najpomembnejša je klavniška stroka (sl. 12), ki podobno kot mlinska, obsega celo skalo od drobnih mesarskih, do velikih, za izvoz delujočih obratov. Nje razporeditev predložimo najbolje, če jo v splošnem izrišemo kongruentno večjim naselbinam. Kapaciteta naše klavniške stroke ni točno določena (68). Cenjena je na 2 milijona prešičev, 0,9 milijona glav goveje živine, 0,4 milijona telet in 1,4 milijona drobnice. S svojim delom krije celokupni domači konsum (125.000 ton govejega mesa, 60.000 ton svinjine in 15.000 ton ovčjega in kozjega mesa v svežem stanju) (14). Poleg tega še izvozne množine govejega, ovčjega in svinjskega mesa ter surove slanine. S tem pa zlasti kapaciteta velikih industrijskih obratov še daleč ni izkoriščena. Izvoz živine je torej za nas dvojno neracionalen.

Najožje s klavnicami je povezana konzervna, predelovalna in prekajevalna stroka. Prva je primeroma zelo slabo razvita, krije le domače potrebe in izkazuje neznaten uvoz. Druga in tretja pa poleg tuzemskih dobav predelavata za tujino velike množine masti (16, 17) in

podrejeno nekaj suhega mesa, salam itd. Množina teh kvalitetnih produktov pa je skromna v primeri z oddano surovino. Tudi kapaciteta obratov ni v sorazmerju z ogromnim substratom v naši državi.

Po zakolu živine dobimo poleg mesa, sveže slanine in loja še: kože (28), kosti, rogovje, kopita (20), dlako (24) in razne odpadke (22, 28), ki se jih more še dalje predelovati. Vse te proizvode v večjih množinah izvažamo, na drugi strani pa nam nekatere dobavlja tudi inozemstvo za potrebe industrije, in to v množinah, ki deloma presegajo, deloma zastajajo za izvozom.

Proizvodnja surove kože in strojil tvori podlago domači kožarski industriji, usmerjeni predvsem na izdelavo podplatnega mastnega in zgornjega hromovega usnja. V inozemstvu moramo kupovati le še znatnejše količine specialnih vrst in tudi one običajne surovine, ki jih doma ne pridelamo v zadostni množini, deloma tudi, ker nestrokovni zakol blago često kvari. Kapaciteta domačih kožarnic znaša 3 milijone komadov govejih, telečjih in drobnjičjih kož, odnosno 30.000 ton blaga, kar bi zadostovalo za domači konsum. V kolikor tovarne obratujejo pod svojo kapaciteto in delajo tudi za izvoz, moramo gotove nešpecialne izdelke uvažati (b).

Domača produkcija obutve iz usnja in gume se je po prevratu tako razvila, da krijemo celokupno domačo proizvodnjo že z lastnim fabrikatom. Poraba 0.5 do 0.7 para čevljev na leto in prebivalca zahteva torej letno izdelavo 9.5 milijona. Uvoz je neznaten.

Kožna konfekcija in specialne delavnice krijejo velik del domače potrošnje. Nekaj posebnih izdelkov pa še uvažamo.

Zaradi popolnosti omenjam tu še sitarstvo, ščetkarstvo in izdelavo klobučevine, krzna in roževinastih izdelkov, ki delajo s surovinami tega gospodarskega odseka, deloma pa seveda zlasti surogate uvažajo.

Klavnični odpadki, ki jih tudi izvažamo v večjih količinah, tvorijo surovinsko podlago za tvornice kleja in kostne moke, ki s svojo produkcijo cca 500 odnosno 300 vagonov krijejo letno domačo potrošnjo.

Mleko (10) kot surovina tvori enega glavnih elementov prehrane najširših slojev našega ljudstva. Del proizvodnje, ki je ocenjena na 2.2 milijarde kravjega in 0.4 milijarde ovčjega in kozjega mleka na leto, tvori substrat za naše, z izjemo Slovenije, silno primitivno sirarstvo. Kačkaval (11) je prav za prav edini sir, ki igra kot masovni proizvod večjo vlogo. Med nekaterimi drugimi vrstami (12) in maslom (13) ga edinega v znatnih količinah tudi izvažamo. Državni trg konsumira skoro brezizjemno samo domače produkte.

Važen pomen za živinorejo imajo naše tvornice serumov, ki morejo z izjemo specialnih preparatov pokriti vso, danes sicer še absolutno premalo in nerazčlenjeno uporabo zdravil. Razvile se bodo baš vzporedno s kvalitetnimboljšanjem živinoreje.

Indirektno moramo tu omeniti tudi mrzlotno tehniko, organizacijo ledenic in frigorifičnih prevozov v zvezi z racionalno poslušajočimi tvornicami higienskega ledu. Z njimi je ozko povezana možnost donosnejše izrabe naših živilnorskih proizvodov ter njihovih vskladiščenj in prodaje.

(Dalje sledi.)

O B Z O R N I K

Novo vojno področje

Medtem ko se o samem razvoju vojnih operacij in o namenih nekaterih važnih diplomatskih pobud iz zadnjih tednov, zlasti onih velesil osi, ni moglo še ničesar dokončnega reči, sta vzbudila izredno pozornost govora nemškega kancelarja **Hitlerja** z dne 8. novembra in angleškega ministrskega predsednika **Winstona Churchilla** z dne 9. novembra tega leta. Njima se je s svojim ekspozajem pridružil dne 18. novembra še **Mussolini**.

Bolj ko vsa ugibanja okoli raznih akcij obeh vojnih taborov in bolj ko vse domneve o trenutnem vojaškem položaju so nam namreč ti govori odkrili ne le dejansko stanje ob vstopu v drugo zimo v vojni, temveč tudi razpoloženje in namere, zlasti pa osnove verovanja v končno zmago pri obeh vojnih taborih. Pred nami je po izjavah vodilnih državnikov obeh vojnih strank precej jasno razgrnjen značaj in pomen sedanje vojne, odkar je ona v glavnem zapustila evropsko celino in prešla na njene obronke in še dalje na širne oceane ter namesto nekdanjih samo evropskih zajela najširše svetovne razdalje. Danes vemo, da bi bilo vsako omejeno, recimo, samo evropsko gledanje na vojni razvoj zgrešeno, ker ne bi več odgovarjalo dejanskemu stanju in pogledom obeh vojnih taborov na razplet sedanje vojne. Na verjetnost takšnega razvoja sem po nekaterih značilnih znakih opozoril že v prejšnjih pregledih. Sedaj te domneve lahko samo še podkrepim s Hitlerjevimi in Churchillovimi izjavami.

Predvsem je značilno, da v Hitlerjevem govoru z dne 8. novembra tega

leta ni več besede o tako zvani »**bliskoviti vojni**«. Ker je ta okolnost v glavnem v zvezi z izčrpanjem italijansko-nemških vojaških uspehov na evropski celini (balkanski prostor je geopolitično že povezan s sredozemsko-afriškim in prednjeazijskim področjem), lahko smatramo, da je bila nemška zamisel »**bliskovite vojne**« bistveno vezana na evropski kontinent, torej tudi v glavnem na kopne oborožene sile. Ze problem osvojitve Anglije je postavil v ospredje predvsem vprašanje uspešnosti letalskih in pomorskih oboroženih sil. Temu spoznanju je odgovarjala tudi **nemška letalska ofenziva nad Anglijo**, ki se je začela v začetku avgusta in se nato — brez odločitve — nadaljevala še ves september in oktober, dasi v pojemajočem smislu. Nemčija je to ofenzivo začela na podmeni svoje absolutne nadvlade v zraku. Strateški namen letalskih operacij nad Anglijo pa je bil omrtvičenje vseh vojaških živcev Anglije — kot uvod priprav za izkrcanje čet.

Udarci, ki jih je s tem utrpela Anglija, so bili nedvomno zelo hudi, toda Angleži so se ne le izkazali obrambno dorasli tej vojaški pobudi, temveč so iz obrambe nad lastnim ozemljem začeli tudi sami vedno bolj prehajati v letalsko ofenzivo nad Nemčijo, čeprav — po lastnem priznanju — niso še številčno dosegli moči nemškega letalstva. To dejstvo Hitler priznava v svojem navedenem govoru, govori pa o njem zelo omalovažujoče, češ da je največji strateški nesmisel, ako se je Anglija odločila za letalske operacije nad Nemčijo, ko sama priznava podrejenost tega svojega orožja nasproti nemškemu. Toda

Hitler je 19. julija letošnjega leta — v govoru, ki je pomenil poslednjo ponudbo Angležem za sklenitev miru — zagrozil, da bo nemško letalstvo angleška mesta v kratkem zravnilo z zemljo. To se do njegovega govora z dne 8. novembra tega leta še ni zgodilo. In prav na to je očitno aludirali angleški ministrski predsednik Churchill, ko je dan po Hitlerjevem govoru dejal: »V preteklih mesecih so šle preko nas težke preizkušnje in nesreče, vendar pa smo jih prestali. Vse, kar smo v tem času dokazali, pa je, da smo ostali pri življenju, da naša moč narašča in da imamo nezlomljivo voljo, da nadaljujemo vojno do zmage. Zunanji svet, ki je nekaj časa dvomil v naš uspeh, sedaj veruje v angleški obstoj.« Churchill se torej v teh svojih izjavah zadovoljuje z ugotovitvijo, da Anglija še živi.

V kolikor se je tudi v tem času govorilo o raznih mirovnih pobudah, je zanimivo, da sta oba govornika še enkrat poudarila voljo obeh narodov, da dobojujeta sedanji boj **»do končne zmage«**. Kompromisi se ne zde več mogoči, mirovne pobude so od obeh taborov v naprej zavržene: sedaj je mogoča med njima samo še borba na življenje in smrt. Hitler je govoril o sklepu, »voditi sovražnosti do jasne odločitve«, češ da »eden mora biti premagan«, Churchill pa o »nezlomljivi volji, da nadaljujemo vojno do zmage«. Tudi Mussolini je priznal tej borbi isti značaj.

Hitler opira svoje zaupanje v končno zmago predvsem na materialno oborožitev Nemčije, kakor izhaja iz dosedanjih rezerv, »iz največje proizvodne sposobnosti na svetu« ter iz dejstva, da Nemčija lahko mobilizira »sile tako rekoč vse Evrope«. A tudi Hitler predvideva možnost **»dolge vojne«** in trdi le, da je Nemčija nanjo pripravljena. Obenem napoveduje »čas velike ofenzive«, iz česar bi mogli sklepati, da se odločilni spopad med Nemčijo in Anglijo ni še neposredno približal.

Medtem ko polaga Hitler največjo važnost odslej v delovanje nemških podmornic, kar vsaj posredno nakazuje vedno večjo verjetnost tako zvane **»oce-**

anske borbe«, pa odkriva Churchill angleško strategijo v sedanjem razdobju vojne z besedami: **»Ohranitev svobodne poti preko oceanov je absolutno potrebna za našo zmago in bistvenega pomena za vse one, ki žele našo zmago.** Ako pa naj bo naša armada ofenzivna, mora tudi naše letalstvo — ne samo po kakovosti, temveč tudi številčno — prekositi sovražnika.«

Končno se mi za razumevanje dejanskega položaja zdi važna še naslednja Hitlerjeva ugotovitev: »Nemčija je danes s svojimi zavezniki v vsakem pogledu dovolj močna, da se lahko postavi nasproti vsaki kombinaciji na tem svetu.« Tudi ta del Hitlerjevega govora so nekateri tolmačili (na pr. »Neue Zürcher Zeitung« z dne 11. nov. 1940) kot potrditev domneve, da odslej tudi Nemčija že računa s svetovno vojno. Ako v tej zvezi upoštevamo še odstavek iz Churchillovega govora, ki se nanaša na tretjo izvolitev Roosevelta za predsednika Zedinjenih držav Severne Amerike pri volitvah 5. novembra letošnjega leta, imamo sliko svetovnega položaja v zvezi z vojno precej jasno pred seboj: »V najbolj kritičnem trenutku je ameriški narod izrekel Rooseveltu zaupanje brez primere. Anglija bo šele sčasoma deležna pomoči ogromne proizvodnje v Zedinjenih državah. Amerika ima ves interes, da Anglija nudi uspešen odpor in da končno zmaga.«

Paralelo k tem Churchillovim izjavam lahko iščemo v Rooseveltovem volilnem govoru sredi oktobra tega leta, ko je predsednik Zedinjenih držav izjavil med drugim: »Zedinjene države mobilizirajo ljudi in gospodarska bogastva ter se oborožujejo ne le zaradi zaščite svoje lastne zemlje, temveč tudi zato, da bodo v sodelovanju z ostalimi ameriškimi republikami pripomogle k obrambi zapadne poloble... Nobena kombinacija sovražnih držav v Evropi in Aziji ne bo mogla ustaviti pomoči, ki jo nudimo Angliji. Naše stališče je jasno. Naša odločitev je sklenjena. Mi bomo še nadalje ojačevali svojo obrambo in večali svojo oborožitev... Kadar govorimo o zaščiti zapadne celine, mislimo ne le na ozem-

lje Severne, Srednje in Južne Amerike ter otokov, ki jim pripadajo. Mi vključujemo v ta pojem tudi pravico, da se lahko mirno poslužujemo Atlantskega in Tihega oceana.» (Tu zlasti pada v oči paralela med Rooseveltovo izjavo o »mirnem posluževanju« obeh oceanov ter Churchillovo tezo o »ohranitvi svobodne poti preko oceanov«!)

Lahko bi še pripomnil, da je k temu razvoju angleško-ameriške obrambne solidarnosti, kakor je izražena ne le v izjavah odgovornih angleških in ameriških državnikov, temveč tudi v dejanski ameriški pomoči Veliki Britaniji v vojnem materialu vseh vrst, mnogo pripomogel izredno važen dogodek ob koncu letošnjega septembra, ki naj bi bil vplival na ameriške predsedniške volitve v nasprotnem (torej protirooseveltskem) smislu: podpis tako zvanega »trojnega berlinskega pakta« z dne 27. septembra 1940, sklenjenega v vidu najširših svetovnih perspektiv sedanje vojne med Nemčijo, Italijo in Japonsko. Njegova protiameriška ost je bila že takoj ob podpisu preveč poudarjena, da ne bi zdramila še onih ameriških državljanov ob Pacifiku, ki so se doslej vneli za izolacionistično politiko med drugim prav zaradi tega, ker s pacifiške strani niso slutili nobene nevarnosti. Morda pa so tedaj v Berlinu, Rimu in Tokiu še posebej želeli poudariti protiameriško ost novega pakta, da ne bi nastal sum, da pomeni nova pogodba tudi dejansko obnovo protikominternskega pakta iz leta 1937, seveda to pot v vojaški obliki in ne le zgolj na ideološki osnovi. Zato je bila glede Rusije vnešena tudi posebna določba v trojni pakt (čl. 5), ki zagotavlja, da bodo dosednji odnosi podpisnic z Moskvo ostali nespremenjeni. Zdi se pa, da je tudi novi pakt zamišljen predvsem kot jedro za novo zbiranje držav okoli osi (n. pr. pristop Madžarske k paktu dne 20. nov. t. l.).

* * *

Tako se je torej v razvoju zadnjih tednov položaj med velesilami bistveno razčistil. Hitlerjev in Churchillov govor pa predstavlja predvsem razčiščenje položaja med obema vojnima

taboroma. Izven njiju so še tri velesile, od katerih je ena na strani Anglije (Zedinjene države), druga na strani osi (Japonska), tretja pa nevtralna (Rusija). Kolikor bolj je položaj dozoreval v tem smislu, toliko bolj je poslednja postajala jeziček na tehtnici med obema vojnima taboroma. Seveda je ta položaj za Rusijo hkrati ugoden in neugoden. Ugoden je v toliko, v kolikor lahko ona izkorišča nasprotja med obema vojnima taboroma v svojo korist, neugoden pa v toliko, v kolikor jo razčiščenje med ostalimi velesilami vedno bolj približuje trenutku, ko se bo morala tudi sama jasno odločiti.

V tem splošnem okviru, ki smo ga deloma posneli iz najnovejših prikazov vodilnih državnikov obeh vojnih taborov, deloma pa po samem razvoju dogodkov, nam bo sedaj lažje vsaj na kratko očrtati razne **diplomatske pobude in akcije velesil osi**, ki so se razvrstile v razdobju od druge polovice septembra dalje. Za njih splošno razumevanje pa le še nekaj pripomb!

Po izločitvi Francije iz borbe in dejanskem prevzemu nadzorstva nad vso evropsko celino je bila osnovna nota vseh italijansko-nemških prizadevanj na vseh področjih, vključno na samem vojaškem področju, tako zvano »sistematično izločevanje Anglije in njenega vpliva« z evropskega prostora. Ta prizadevanja velesil osi je nemški in italijanski tisk prikazoval kot »konstruktivno delo za **ново organizacijo Evrope**«, za vključitev vseh evropskih držav brez razlike v »novi osni sistem«, ki naj bi ne pomenil samo »poprave vseh versajskih krivic«, temveč tudi »nov socialno-politični red«, kakor izhaja »iz dveh velikih revolucij: narodnosocialistične in fašistične«. Pismeno formulacijo teh prizadevanj pomeni že navedeni **berlinski pakt** z dne 27. septembra tega leta, v katerem si tri dinamične velesile medsebojno zagotavljajo spoštovanje svojih »življenjskih prostorov«, in sicer v tem smislu, da spada Evropa pod nadzorstvo velesil osi kot njun življenjski prostor, »veliki vzhodnoazijski prostor«, kakor se dobesedno glasi njegova označba, pa pod nadzor-

sivo Japonske kot njen življenjski prostor.

Te formulacije izhajajo iz velike publicistične kampanje nemškega in italijanskega tiska, po kateri naj bi bil odslej ves svet razdeljen — in v tem smislu tudi organiziran — na velike »življenjske prostore«. V vsakem izmed njih naj bi prevzela vodstvo ena izmed velesil, seveda predvsem dinamičnih velesil, a tudi drugih, v kolikor bi se s tem novim načrtom strinjale. Tako sta italijanski in nemški tisk ves ta čas tudi Rusiji ponujala poseben življenjski prostor, in sicer ne le v tem smislu, da je ona itak »svet zase«, temveč tudi z morebitnim njenim razširjenjem na vse ono področje, ki leži med evropskim (odnosno: evropsko-afriškim) življenjskim prostorom velesil osi ter velikim vzhodnoazijskim prostorom Japonske, medtem ko bi bil Zedinjenim državam Severne Amerike priznan kot njihov »življenjski prostor« ves ameriški kontinent s primernimi varnostnimi področji na Atlantiku in Pacifiku, kjer bi lahko Amerika postala — dedič porušenega britanskega imperija.

Glede življenjskega prostora obeh velesil osi pripominjam, da se v berlinskem paktu kot nesporen omenja samo ves evropski prostor (seveda z izključevanjem Rusije, kakor sem o tem že pisal), medtem ko so italijanski in nemški listi ves ta čas zatrjevali in še vedno zatrjujejo, da spada k temu prostoru tudi Afrika, in sicer kot »naravno dopolnilo Evrope«. Znabiti je bilo takšno pojmovanje afriške funkcije razlog, da se Afrika — kot civilizatorno nižje stoječi kontinent — v berlinskem paktu sploh ne omenja. Vendar pa drži, da smatrata velesil osi za svoj skupni življenjski prostor Evropo z Afriko vred, ne da bi seveda že sedaj nakazovali razmejitve med njima samima na tem obsežnem področju, ki ga seveda še nista v celoti osvojili.

* * *

Ako si sedaj v luči teh prizadevanj velesil osi ter v zvezi z njunimi spoznanji, ki izhajajo iz samega vojskovanja,

a tudi iz že omenjenih Hitlerjevih izjav, hočemo biti na jasnem, pred kakšnimi novimi nalogami sta se v svoji borbi z Anglijo znašli Italija in Nemčija, nam to ne bo težko uganiti. Težišče vojnih operacij se je od angleškega otoka, ki sta ga obe velesil do pred kratkim — tudi po splošni sodbi povsem upravičeno — smatrali za »ključ do zmage« nad Veliko Britanijo, premaknilo na **sredozemsko-afriško področje**, vojna pa iz evropske razširila v svetovno, postopoma prehajajoč iz kratkih celinskih na najdaljše oceanske razdalje. Namesto Nemčije naj bi sedaj prevzela nase glavno breme vojnih operacij — Italija. Rušenje britanskega imperija naj bi se odslej namesto v njegovem središču — Angliji — začelo na vseh drugih njegovih glavnih imperialnih pozicijah, začenši z najmočnejšimi v vzhodnem Sredozemlju in Sredozemlju sploh. To je bila prva naloga.

Za uspeh v tej smeri pa bi si morali obe velesil osi zagotoviti čim ugodnejše lastne pozicije, in sicer v Evropi, Sredozemlju in Afriki. Tako se je kot druga naloga postavilo vprašanje organizacije vse Evrope kot homogenega **kontinentalnega bloka** pod njunim vodstvom, kar naj bi jima — zaradi širjenja vojne izven evropske celine — odprlo nove gospodarske in strateške prednosti. Tako sta se iz druge naloge razvili še tretja (v smislu gospodarskega zavarovanja pred angleško-ameriško blokado vse Evrope kot celote) ter četrta (v smislu zasedbe vseh važnejših točk na evropski celini kot izhodišč in oporišč za nadaljnje letalske in pomorske, a v nadaljnjem razvoju verjetno tudi celinske operacije proti Veliki Britaniji). Tu se jima je nakazoval zlasti problem izkoriščenja južnega (sredozemskega) dela zapadne Evrope — Francija, Španija — ter problem dokončne sistematizacije vsega evropskega jugovzhoda, k čemur je tvorila nekakšen uvod dunajska arbitraža v sporu med Madžarsko in Rumunijo, kakor sem o tem izčrpno že poročal.

Kot peta važna naloga se je tako glede splošne evropske ureditve v smislu že naznačenih osnih načrtov kakor

glede nadaljnjih akcij velesil osi v smeri proti evropskemu jugovzhodu (Balkanu) ter Bližnjemu vzhodu sam po sebi nakazoval problem dokončnega razčiščenja odnošajev velesil osi z Rusijo, o kateri je znano, da ima na tem področju važne interese.

Za izvršitev te naloge je bila po vsem dosedanjem razvoju najbolj predestinirana Nemčija, medtem ko naj bi se vzporedno z njo tudi Italija lotila svoje posebne, a z Nemčijo v naprej dogovorjene akcije na južnih evropskih in severnih afriških obronkih vzhodnega Sredozemlja, in sicer z dvema izhodiščima: z izhodiščem v Albaniji proti Grčiji ter z izhodiščem v Libiji (in deloma v Abesiniji) v smeri proti Egiptu (odnosno Sudanu). Tako naj bi z razdelitvijo teh nalog obe velesili izvajali koncentrični pritisk proti Bližnjemu vzhodu in Egiptu, ki naj bi kulminiral v akciji proti Sueškemu kanalu. Istočasno naj bi v zapadnem delu Sredozemlja vskočila v operacije s svojim posegom še — Španija, ki naj bi vzporedno z italijansko-nemško akcijo rušenja britanskega imperija začela uresničevati svoje »imperialne cilje«, kakor so ji bili določeni od velesil osi. Pritisk na Španijo naj bi vršila tudi z osjo povezana Francija, s katero bi bila v tej perspektivi mogoča dokončna mirovna pogajanja. Francija pa bi bila za novo akcijo velesil osi zanimiva še zaradi svojih kolonij v Afriki in Prednji Aziji (Siriji) ter zaradi svojega vojnega brodogradništva, ki je sicer iz zloma izšlo precej zmanjšano ali pohabljen, ki pa je še vedno precej močno.

Tako smo v najbolj grobih obrisih zarisali okvir, v katerem se je zadnje tedne razvijala izredna diplomatska aktivnost obeh velesil osi. Za razumevanje njunih posameznih diplomatskih pobud in potez nam bo sedaj zadostovalo njih kratko naštevanje:

1. Večtedenski obisk španskega notranjega ministra Serrana Sunerja v Nemčiji, ki se je zaključil 29. septembra v Berlinu in se nato v dneh od 1. do 5. oktobra nadaljeval še v Rimu, je pomenil popolno povezanost Španije z osjo in je dosegel svoj

zunanj poudarek v imenovanju Sunerja za španskega zunanjega ministra (17. oktobra). Španske razgovore z osjo je 23. oktobra dopolnilo še srečanje kancelarja Hitlerja z generalom Francom na francosko-španski meji. Ti razgovori se sedaj (18.—19. novembra) nadaljujejo z novim Sunerjevim obiskom v Nemčiji (razgovori v Berchtesgaden, ki se jih udeležuje tudi italijanski zunanji minister grof Ciano).

2. Ribbentropov obisk v Rimu v dneh od 18. do 22. septembra, ki je — mimo drugega — služil v glavnem za pripravo nekaj dni nato sklenjenega berlinskega pakta.

3. Ciano v obisk v Berlinu v dneh od 26. do 29. septembra, ki je bil 27. septembra združen s podpisom trojnega pakta med velesilami osi in Japonsko, o čemer sem že pisal. Ker je bila glavna radovednost velesil osi in Japonske po podpisu tega pakta obrnjena na odmev v Moskvi, je bila kmalu nato potrebna nova italijansko-nemška izmenjava misli.

4. Brennerski sestanek med Hitlerjem in Mussolinijem 4. oktobra je razen vsem splošnim problemom v zvezi z navedenimi skupnimi vojnimi nalogami in potrebami velesil veljal predvsem formalno ugodnemu ruskemu odmevu berlinskega pakta, kakor je prišel do izraza v oficijelnih komentarjih moskovske »Pravde« in »Izvestij«. Nemško in italijansko časopisje je tedaj zelo ugodno pisalo o Rusiji, pri čemer so italijanski listi opozarjali celo na podobnost, ki da se kaže med fašizmom in komunizmom (Virginio Gayda v listu »Giornale d'Italia«).

Zdi se pa, da je bila potrebna še nova preizkušnja Rusije. Pojavile so se prve vesti o nemških četah v Rumuniji (7. oktobra). Prva objava o dejanskem prihodu nemških čet v Rumunijo pa je izšla šele 12. oktobra, dan nato, ko se je rumunska vlada zaradi novih incidentov z Madžarsko, izzvanih po medsebojnih očitkih o nasilnem postopanju z onimi Rumuni, ki so prešli po dunajski arbitraži pod madžarsko oblast, odnosno z Madžari, ki so tudi po dunajski arbitraži še ostali v Rumuniji, obrnila na velesili osi za novo razsodbo. Moskva je na ta novi položaj v Rumuniji reagirala 15. oktobra z demantijem berlinske vesti danskega lista »Politiken«, češ da bi bila v naprej obveščena o prihodu nemških čet v Bukarešto in druga rumunska mesta (zlasti na področju petrolejskih vrelcev!).

Nekako v tem časovnem razdobju se je iz Moskve vsul plaz raznih demantijev, iz katerih se je objektivno moglo posneti le to, da Rusija vztraja pri svojem stališču stroge nevtralnosti v konfliktu, da pa je obenem budno na straži glede svojih interesov (zanimiv je bil v tej zvezi njen nastop, ker ni bila pozvana na zasedanje podonavske komisije v Bukarešto!), ne da bi seveda hotela odkriti svoje karte.

5. Po tem »rumunskem intermezzu«, ki seveda ni še zaključen, je bila pozornost mednarodne

javnosti obrnjena na Hitlerjeve posvete na zapadu, kjer so se v dneh 23. in 24. oktobra zvrstili trije sestanki: med Hitlerjem in Lavalom najprej, nato med Hitlerjem in generalom Francom, končno pa še med Hitlerjem in maršalom Pétainom, ki so se glede Francije v glavnem tolmáčili kot »načelni sporazum o medsebojnem sodelovanju«, h kateremu naj bi kasneje sledile podrobnosti, ki pa zaenkrat še zadevajo na težave; glede Španije pa kot sporazuma določitev španskih nalog v tej vojni na strani osi, zlasti na področju zapadnega Sredozemlja in zapadnega dela severne Afrike. Konkretno moram tu zabeležiti, da je Španija tangerški mednarodni pas, ki ga je že 14. junija »vzela v zaščito«, definitivno priključila k španskemu Maroku. Kot logično posledico Francovih razgovorov s Hitlerjem pa moramo smatrati še razgovore med generalom Francom in portugalskim ministrskim predsednikom Salazarjem. Iz Mussolinijevih izjav z dne 18. nov. je sedaj jasno razvidno, da sporazum Francije z Nemčijo ni mogoč brez istočasnega sporazuma z Italijo, ki zahteva uresničenje vseh svojih »nacionalnih aspiracij«, zaradi katerih je šla v vojno.

6. Večerni incident na italijansko-grški meji dne 27. oktobra, o katerem je poročala italijanska agencija Stefani naslednjega dne in ki ga je Atenska službena agencija še istega dne demantirala, pa je pomenil uvod v italijansko-grški oboroženi spopad, ki se je začel 28. oktobra zjutraj, potem ko je grška vlada na nočni seji odbila italijanski ultimatum (s kratkim rokom treh ur) glede dovolitve prehoda italijanskim četam za zasedbo nekaterih grških baz.

7. Istega dne (28. oktobra) sta se v kratkem razdobju štirih tednov še drugi sestala kancelar Hitler in Mussolini, to pot v Firenzi, da znova proučita položaj, ki je med tem nastal v razpletu italijansko-nemških akcij in da se — kakor nam je pokazal kasnejši razvoj — podrobneje dogovorita tudi glede odnošajev z Rusijo. Ob grmenju topov na albansko-grški meji je ostal ta drugi sestanek obeh voditeljev osi nekoliko zabrisan.

8. Njegovo nadaljevanje pa so pomenili razgovori italijanskega zunanjega ministra grofa Ciana z nemškim zunanjim ministrom Ribbentropom v Šumavi prve dni novembra. Teh razgovorov, združenih z lovom na fazane, kakor so pisali listi, se je udeležil tudi nemški poslanik v Ankari Papen, kar je kazalo na to, da je bil Balkan z bližnjim vzhodom — zlasti v zvezi z razvojem italijansko-grške vojne in italijansko-nemškimi odnošaji z Rusijo — glavni predmet te nove izmenjave misli med zunanjima ministroma velesil osi. Pomen Rusije v teh razgovorih je 10. novembra tega leta poudarila objava nemške in ruske službene agencije o prihodu predsednika sveta ljudskih komisarjev in zunanjega komisarja Molotova v Berlin.

9. Molotov je po tej službeni objavi prišel

v Berlin na povabilo nemške vlade, da vrne Ribbentropova obiska v Moskvi v avgustu in oktobru lanskega leta in da »v okviru prijateljskih odnošajev med obema državama z osebnimi stiki poglobi obstoječe sodelovanje«. Kolikšen pomen lahko prisodimo temu obisku, ki se je zvršil med 12. in 14. novembrom tega leta, nam bodo bolj ko vsa uradna tolmačenja pokazala bližnja dejanja. Kaj je bil predmet razgovorov pa si po vsem povedanem z lahkoto predstavljamo, dasi nam seveda zaključki teh posvetov še niso znani. Do nadaljnjega lahko velja tudi za nas, kar je glede ruske zunanje politike rekel predsednik SSSR Kalinin 6. novembra letos: da je namreč Rusija še nadalje »strogo nevtralna«, da pa mora glede na splošni razvoj v zvezi s sedanjo vojno stalno misliti na svojo obrambo (»čujčeva nevtralnost«). Ali pomeni Molotovljev obisk v Berlinu v tem pogledu kako bistveno spremembo, nam bo kmalu znano. Zdi se pa že sedaj le malo verjetno. Novo italijansko-nemško izmenjavo misli po tem obisku predstavljajo najnovejši Ciani razgovori v Nemčiji (18. in 19. nov. t. l.).

10. Dokončno vključitev Rumunije v sistem osi pa je končno pomenil obisk rumunskega državnega voditelja (conducatorja) generala Antonesca v Rimu sredi novembra tega leta, ki bo dopolnjen še z Antonescovim obiskom v Berlinu.

11. Pristop Madžarske k trojnemu paktu, sklenjen na Dunaju 20. nov. t. l. ob priliki razgovorov grofa Ciana in Ribbentropa z madžarskimi državniki.

12. Pričakuje se nadaljevanje diplomatske ofenzive velesil osi tudi še v bližnjem razvoju.

Kako je Velika Britanija odgovorila na vse te akcije osi? Predvsem s svojim stalnim oboroževanjem, z dokazovanjem, kakor je rekel Churchill, svojega »obstoja«, s tesnejšo povezanostjo vseh delov svojega imperija v znamenju izkoriščanja vseh njegovih ogromnih človeških in materialnih rezerv (konferenca v Delhiju za ves del imperija vzhodno od Egipta), zlasti pa s poglobljanjem tako zvane »anglosaške obrambne skupnosti« z Zedinjenimi državami Severne Amerike. Pri tem svojem delu je naletela na popolno podporo Roosevelta, ki je bil 5. novembra letos v tretje izvoljen za prezidenta za nadaljnja štiri leta, in sicer z znatno večino 25.694.747 glasov proti 21.427.832 glasov, ki jih je prejel njegov republikanski nasprotnik Willkie. (Na Roosevelta je po tem rezultatu odpadlo izmed 531 volilnih mož ali

»elektorjev« 467, na Willkieja pa 63 volilnih mož.)

Na italijansko - grški konflikt pa je Velika Britanija reagirala predvsem s tem, da je dala Grčiji — v smislu svoje garancije z dne 13. aprila lanskega leta — na razpolago vse svoje razpoložljive sile, zlasti letalstvo, ter s tem, da je 3. novembra letos zasedla otok Kreta in še nekatere neznane grške postojanke, verjetno zlasti grške otoke. Po izjavah svojih državnikov želi sedaj osredotočiti vse svoje vojne operacije predvsem na vseh bojiščih proti Italiji. Istočasno podpira francoskega generala De Gaulle v njegovih operacijah v francoskih kolonijah, ki gredo za tem, da bi se večina francoskih kolonij priključila Veliki Britaniji v njeni borbi z vesilama osi. Zadnja poročila govore o De Gaullovem uspehu v Librevilleu, glavnem mestu francoskega Gabona v tako zvanem Ekvatorialni Afriki, kjer ima De Gaulle, kakor se zdi, še največ pristašev. Tudi v tem pogledu se obetajo v bližnji bodočnosti zanimivi razvoji.

Dr. Branko Vrčon.

Zanimivo pismo Ricciottija Garibaldija drju. Tresić-Pavičiču l. 1903

V italijanskem dnevniku »Il Regime Fascista«, ki ga izdaja eden od glavnih fašističnih voditeljev, minister Farinacci, je 20. okt. t. l. objavil sorednik tržaškega mesečnika »La Porta Orientale«, Federico Pagnacco, zanimiv članek, ki ga je zabeležilo že »Jutro«, a ki zasluži, da mu posvetimo več pažnje zaradi njegovih reminiscenc iz predvojne zgodovine Trsta, s katerimi skuša avtor utemeljevati sposobnost Trsta za duhovno poslanstvo, ki ga čaka v novi Evropi. Pagnacco vzporeja sedanji Trst s Trstom pred tridesetimi leti, ko je bil še pod habsburškim jarmom, ter pride do tega zaključka:

»Ako si trezno izprašamo vest, je dobro ugotoviti, da niti tedaj ni bilo med italijanskim in nemškim svetom ne spora ne trenja. Borba je bila še vedno tista iz let 1848 in 1866: borba med Italijo, ki je postajala enotna nacija, in habsburškim cesarstvom, ki je bilo v zatonu;

borba med cesarsko Avstrijo, ki je pošiljala nad Trst poliglotske poplave svojih narodov, da bi ga poavstrijkanila, in med Trstom, ki je obupno branil svoje italijanstvo, izvirajoče iz Rima.

»V tej borbi je v zadnjih letih pred letom 1914 nemški faktor docela izginil z bojišča, ker se je narodna borba — v Trstu in v vsej Julijski krajini — tedaj reducirala na neizprosno dvoboj med Italijani, ki so branili stoletno narodno posest, in Slovenci-Hrvati, ki so podprti in nahujskani od habsburške Avstrije, stremeli za posestvom te pokrajine.« Na podlagi teh premis trdi dalje:

»Dá, za zgodovinsko objektivnost bomo rekli še več: v tem boju med Italijani in Slovani je nemška kolonija ponovno v konkretni obliki pokazala svoje simpatije za italijansko nacionalno stranko.« Kot dokaz navaja dejstvo, da so leta 1911. Nemci v Trstu pri ožjih volitvah med italijanskim in slovenskim kandidatom v nekem mestnem okraju vse svoje glasove (797), ki jih je pri prvih volitvah zbral njihov lastni nemški kandidat, oddali italijanskemu kandidatu proti slovenskemu. Podobno so Nemci ravnali tudi pri naslednjih občinskih (obnem deželnozborskih) volitvah v Trstu.

Pagnacco ni s tem odkril nobene tajnosti, vendar je previdno zamolčal, da so bili ti Nemci po veliki večini predstavniki in uradni organi tiste habsburške Avstrije, ki je po njegovem mnenju favorizirala Slované proti Italijanom. Pozabil je tudi omeniti podoben primer pri volitvah v Pulju, ko so mornariški krogi, ki jim gotovo ne more odrekati značaja dobrih Nemcev in Avstrijcev, forsirali italijanskega kandidata proti hrvaškemu. Toda Pagnacco hoče prikazati le razliko v nastopanju nekdanjih iredentistov nasproti avstrijski vladi in nasproti Nemcem, in zato identificira vse tržaške Nemce s peščico pangermanov, ki so se ujemali v težnjah z italijanskimi iredentisti, v kolikor je šlo za boj proti Slovanom in za razdružitev Avstrije, ki je »postala enako nevarna Nemcem kakor Italijanom.« (Prim. Čermeljov članek: *Mitos o predvojnem itali-*

jenskem iredentizmu na Primorskem. Misel in delo. II. str. 294 — 301!).

Pagnacco pravi, da mora danes osvežiti spomin na te dogodke, ker se skuša z neke strani »zgodbina pretvarjati in spekulirati z nekakšnim navodnim globokim nesoglasjem med Italijani in Nemci v Trstu pred vojno.« Zato smatra za potrebno, da ugotavlja sledeče:

»Med Italijo in Nemčijo ni bilo v zadnjem stoletju pred svetovno vojno nobenega trenja, temveč neki historični paralelizem, ki je usodno dovedel do jednake zveze. Italija se je borila proti habsburški Avstriji in proti tej Avstriji sta bili Italija in Nemčija — v procesu svojega narodnega vstajenja — združeni. Zato je Trst moral svoj stoletni boj izvojevati proti habsburški Avstriji in ne proti germanstvu. Ko je izginila avstrijska dvumnost, ki je morda tu pa tam napravila vtis, kakor da gre za trenje med germanskim in nemškim svetom, je naravno, da sta se ta svetova zblížala, kajti njuni interesi, njuna kultura, njuno mišljenje in sedaj njuni revoluciji so jima usodno določili isto maršruto.«

Za nas je glavno, da postaja prikrito in javno sodelovanje primorskih Italijanov z Nemci proti Slovincem in Hrvatom čim dalje bolj znano. Kdo so bili glavni akterji z italijanske strani pri tem sodelovanju in kako so sodili o njih pravi borci za italijansko zedinitev, naj priča sledeče pismo, ki ga je leta 1903. poslal Ricciotti Garibaldi, sin Giuseppeja Garibaldija, tedanjemu lastniku in glavnemu uredniku tržaškega lista »Jadran«, dr. Anteju Tresić-Pavičiću, kateri se je v tistih dneh silno zavzemal za sporazum med Slovinci-Hrvti in Italijani v boju proti Nemcem v Avstriji. Pismo citiram v prevodu (z malenkostnimi jezikovnimi popravki) po tržaškem polmesečniku »Svetilnik« (Leto III. št. 23. str. 4).

Spoštovani gospod doktor! Naglica, s katero je bilo zasnovano pomirjenje med našima plemenoma, in lepi, naravnost čudežni uspeh, ki ga je imela ta iniciativa med Hrvti in Italijani, je, kakor ste mogli sami osebno konstatira-

ti v teh zadnjih dneh, seveda izzval mnoga zavisti in nasprotnosti.

Stari monarhični (mišljena je monarhična vladavina v Italiji!) zmerni element, bolj ali manj avstrijski, ki ga Vi dobro poznate, ker Vam je tako blizu, in ki je imel dosedaj italijanski iredentizem v svojih rokah, je vsekdar znal tako igrati s kartami, da je dobival podpore iz tajnih italijanskih fondov, a se je obenem ohranjeval na glasu svetosti pred nemškimi oblastmi. Glavarji tega elementa so iz vrste voditeljev društva »Dante Alighieri« in masonerije (v nekdanjih časih odločno republikanske), ki pa so sedaj v navzkrižju med seboj zaradi nadoblasti.

Ta je borba, ki je imela svoj zadnji razvoj na kongresu društva »Dante Alighieri« v Vidmu in ki se je zaključila z demisijo Nathana od »Velikega Orienta«, o kateri nam danes poročajo.

Z določnim namenom govorim o voditeljih, kajti v kakem stanju se nahaja nizka sila »tega elementa«, se razvidi iz odlomka pisma, ki ga je spisal urednik nekega prvih italijanskih listov, ki je avtoritativni glasnik tega elementa. Tam je pisano: Mi (uredniki) smo vsi Vašega mnenja ali naš list ne sme pobijati pangermanizma!

Zekaj?!

Drugi element je zmerno klerikalen, ki se ne more prav odločiti, ali naj bo monarhičen ali »avstrijakantski«. Odkrito monarhičen ne more biti, ker je Vatikan nasproten monarhiji (v Italiji namreč) in uporablja (kakor veste) ves svoj vpliv Nemcem v prilog, posebno še iz nasprotnosti do italijanske krone. Odkrito avstrijakantski tudi ne more biti, ker je sestavljen iz renjokolov (italijanskih državljancev), toda pripada tisti šoli, ki je nekoč izjavila po nekem »slavnem« italijanskem državniku, da bi bila posest Trsta za Italijo vir nevarnosti. Zato se »za sedaj« zadovoljuje s tem, da skuša posnemati društvo »Dante Alighieri« in da si prisvaja vse njegove borbene metode.

Oba ta dva elementa pa se združujeta, da pobijata tretjega, ki v resnici predstavlja ljudstvo, ker se bojita, da se mu bosta morala podvreči. (Glej »La Provincia« iz Vicenze!)

Zgodovina se ponavlja.

Predniki teh dveh elementov so nasprotovali ljudskim iniciativam pro Patria unita, predstavljeni v minulih časih po rdečih strajkah, in so uporabljali proti njim ista sredstva kakor Avstrijci — streljanje — toda morali so kloniti glavo.

Ta tretji element je sestavljen večinoma iz liberalne mladine in iz starih ostankov akcijske stranke, ki je z rdečo srajco delala čudeže v minulem stoletju. Ali se spominjate, spoštovani gospod doktor, navdušenja mladine in prebivalstva ob Adriji? Istotako je bilo v Vidmu in tako bi bilo v vsakem mestu Italije! Ta novi delovni element, ki vključuje vse politične stranke od monarhične do socialistične, zavzema sedaj s svojimi številnimi organizacijskimi središči, odbori itd. vso Italijo od Sicilije do Piemonta. Dá, ta element, lojalno in odkrito sprejema zvezo med narodi, zvezo, ki je, to se lahko reče, bila potrjena na sijajnem banketu v Adriji. Naj se ne imenuje Italijen, kdor nasprotuje tej zvezi med narodi!

Kdor ji nasprotuje, spada v tisto brezdomovinsko sodrgo, ki ne pozna druge zapovedi, nego to, kako si bo lahko polnila lastni trebuh, in ki se čuti močno, ker dobiva sredstva iz tajnih fondov državnih kancelarij in zavzema socialne položaje, ki so sad njenega servilizma. Hrvatsko novinarstvo naj ne trati časa s polemiko z njimi, empek naj jih zaničuje; če ne bodo hoteli molčati, naj jih bojkotira! Oni so sovražniki toliko Italijanov kolikor Hrvatov!

Pozdravite prísérno v mojem imenu vse ugledne osebe Vaše narodnosti, ki so se tako izdatno in velikodušno pridružile tej iniciativi, in povejte jim, da se, če je bilo čuti na vzhodni strani jadranske obali iskren vzklik »Živela Italija!«, ta klic na zapadni obali lojalno in iskreno ponavlja s klicem »Živela Hrvatska!«. Za vedno Vam vdani
Ricciotti Garibaldi.

P. P.

Nemško gospodarstvo v Jugoslaviji

Pod tem naslovom je neki dr. K. Janovsky, ki se je baje politično in publicistično izkazal v osvobodilnih bojih

sudetskih Nemcev, v oktobrski številki mesečnika »Deutsche Arbeit«, ki je posvečena »novi jugovzhodni Evropi«, opisal gospodarsko stanje Nemcev v Vojvodini.

V 170 občinah Vojvodine je več kot desetina prebivalcev Nemcev. Polovica teh Nemcev se bavi s poljedelstvom. Veliko pa je tudi število delavstva. Da so se Nemci v Vojvodini lotili obrti in industrije, ima svoj razlog v čimdalje manjšem življenjskem prostoru in čimdalje večjem številu prebivalstva. Ta »pritisk prebivalstva« se opaža zlasti v zadnjih letih, posebno odkar jim je kot tujerodnim prebivalcem ob državni meji zabranjen nakup zemlje v obmejnem pasu. Temu nedostatku so skušali Nemci odpomoči z intenzivnejšo obdelavo svoje zemlje in z izboljšanjem živinoreje ter s sistematično gradnjo industrije, obrti in trgovine. Seveda je imela ta preobrazba tudi svoje posledice, ki se izražajo v padcu rojstev.

Nemci v Vojvodini imajo danes vodilno mesto v opekarstvu in mlinarstvu, dalje v konopeljski, elektrotehniški, kovinski, papirni in tekstilni industriji. 315.000 Nemcev ima skoro 40% vse krajevne industrije v svojih rokah. Mlinarstvo in 250 raznih večjih in manjših tovarn za obdelovanje konoplje kaže tendenco navzgor. Sladkorna in konopeljska veleindustrija na ozemlju novosadske in petrovgradske komore ni sicer v nemških rokah, toda je, kakor ostale panoge poljedelske industrije, tesno povezana s tamošnjo zemljo, ki je večidel v nemški posesti.

Manj razvita je po mnenju Janovskega nemška trgovina v Vojvodini, kar je tudi razumljivo, kajti poljedelec se lažje razvije v industrijca in obrtnika kakor pa v trgovca, zlasti še, če naleti na židovsko konkurenco. Pisec je pri tem pozabil, da so bili židje do zadnjega sestavni del nemštva v Vojvodini in drugod v Jugoslaviji. Zato pa je dokaj dobro razvita trgovina med vojvodinskimi Nemci v obliki zadrug. Pisec si obeta tudi glede trgovine vojvodinskih Nemcev izpremembo na boljše v bližnji bodočnosti, ker računa s tem, da se bodo v smislu dunajske raz-

sodbe od konca avgusta morali tudi Nemci pritegniti k raznim izvozniškim sindikatom. P. P.

Narodnostni problemi na Madžarskem

Že trianonska Madžarska ni bila nacionalna država, dasi so bili v njej Madžari v veliki večini. S teritorialnimi pridobitvami zadnjih dveh let pa se je narodnostna struktura Madžarske bistveno izpremenila. Madžarska je postala v pravem pomenu besede nacionalitetna (ne nacionalna!) država. Po nemških podatkih (*»Volk und Reich«* 16. letnik 1940., št. 10.) ima sedanja povečana Madžarska 13.202.850 prebivalcev. Od teh je okoli 1.200.000 Rumunov, 800.000 Nemcev, 550.000 Rusinov, 500.000 Slovanov, 120.000 Jugoslovanov (Srbov, Hrvatov, Slovencev, Bunjevcev in Šokcevi!) ter 800.000 Židov.

S tem je narodnostno vprašanje na Madžarskem stopilo zopet v ospredje in je tem bolj pereče, ker so na novo vključene manjšine v zadnjih dvajsetih letih uživale vse ugodnosti in svoboščine lastne države.

Ker so Nemci predobro poznali asimilacijska stremeljenja Madžarov, so si že ob sami dunajski razsodbi od 30. avgusta 1940, ki je Madžarski prisodila velik del Rumunije, zagotovili najboljše jamstva za svoje rojake na madžarskem ozemlju.

Celotno besedilo tega sporazuma med Nemčijo in Madžarsko o nemški manjšini na Madžarskem je objavil tudi beograjski mesečnik za narodno odbrano *»Ravnopravnost«* (II. št. 10. okt. 1940).

Po tem sporazumu je sama Velika Nemčija prevzela zaščito Nemcev in nemštva na Madžarskem, madžarska vlada pa jamči pripadnikom nemške narodnosti, da smejo docela neovirano ohraniti svojo narodnost, ne da bi bili zaradi tega kakorkoli prikrajšani ali oškodovani. Dá, celo več, Nemci na Madžarskem bodo smeli svobodno priznavati svoj nacionalno socialistični svetovni nazor. Zato imajo tudi pravico, da neovirano vzdržujejo kulturne

zveze z matičnim narodom v Veliki Nemčiji. Praktično pomeni to, kakor izvaja H. Stelzer v mesečniku *»Nation und Staat«* (XIV. št. 10. okt. 1940), da se bodo odslej smele uvažati vse periodne in neperiodne nacistične publikacije ter da se bodo smeli nemški dijaki, učitelji, kmetje in obrtniki z Madžarske izobraževati tudi v Nemčiji. Madžarski Nemci so tedaj skoro enaki Nemcem v samem rajhu, na Madžarsko jih veže le posebna določba sporazuma, po kateri vse te svoboščine ne tangirajo njihove dolžnosti, da kot narodna manjšina ohranijo svojo lojalnost do madžarske države.

Kot pripadnik nemške narodnosti se bo smatral tisti, ki ga bo kot takega priznala *»Narodna zveza Nemcev na Madžarskem«*. Zaradi tega bi morale po Stelzerju prenehati vse nemške organizacije, ki niso strogo nacistične, tako predvsem madžarofilno *»Nemško ljudsko prosvetno društvo«* in razne katoliške organizacije. V tem pogledu pa se očitno še križajo nemške in madžarske interpretacije.

Posebna točka sporazuma določa, da bodo morale madžarske oblasti opustiti poskus nasilne asimilacije, zlasti madžarizacije priimkov. Nemci na Madžarskem bodo odslej zopet nosili svoje prvotne priimke.

Sicer pa jamči sporazum nemški manjšini najboljše pravice do šolanja v materinščini, do rabe jezika v uradih in v javnem življenju, do ustanovitve prosvetnih, športnih, telovadnih in mladinskih društev ter gospodarskih združenj in drugih takih ustanov, do tiska v lastnem jeziku ter do sprejema v državne in druge javne službe.

Za ostale manjšine niso bile sprejete nikakršne določbe, razen glede novo priključenih Rumunov, toda prav glede teh je v zadnjem času prišlo skoro do oboroženega konflikta med Rumunijo in Madžarsko. Slovaki se v svojem glasilu na Madžarskem *»Slovenska Jednota«* še vedno pritožujejo, da krajevni činitelji z očitnim pristankom vlade kljub vsem nasprotnim obljubam še dalje zatirajo slovaško šolstvo. Rusinom v Podkarpatski Rusiji obljubljena avtonomija je bila samo pesek v oči, kajti

rečeno je bilo, da bodo rusinski jezik v šoli in javni upravi le toliko pospeševali, kolikor je upravnotehnično potrebno. Dejstvo je, da so kmalu po zopetni priključitvi Podkarpatske Rusije Madžarski preplavili deželo z madžarskimi učitelji in prejšnje rusinske učitelje, zlasti mlajše, kratkoma odslužili.

Tudi o kakih pravicah naših rojakov na Madžarskem nam do zdaj še ni nič znano.

Vse kaže, da se tudi vodilni madžarski činitelji zavedajo resnosti novih nalog, a se nikakor ne morejo odločiti, da bi opustili metode, ki so Madžarski že enkrat bile tako usodne. Tako je pred kratkim ministrski predsednik grof Teleki napisal za neki list v Klužu te besede:

»Tudi glede vodstva večjezične dežele so postale naloge Madžarske večje in bolj pereče. Mi jih imenujemo z madžarskega stališča naloge sv. Štefana, v modernem in mednarodnem jeziku jim pravijo narodnostne naloge.«

Očitno se Madžari ne morejo otresti tradicije, zlasti ne tradicije na oporoko sv. Štefana svojemu sinu, o kateri je prav letos madžarski publicist Kodolányi odkrito priznal, da je filzifikat iz začetka 13. stoletja. (Glej H. Stelzerja članek *»Ungarischer Reichsgedanke und Nationalitätenfrage«* v mesečniku *»Deutsche-Arbeit«* 40. letnik št. 10. okt. 1940!)

P. P.

Nemški kolonisti v carski Rusiji

V Leipzigu je izšel prvi zvezek zbirke, imenovane po G. Leibbrandtu, ki je po svetovni vojni prepotoval Rusijo in zbiral podatke o nemških kolonistih v Rusiji. Iz te zanimive zbirke bodo nekateri podatki gotovo zanimali tudi naše čitatelje. Od okroglo 90.000 Nemcev, ki so se v teku 18. in 19. stoletja naselili v Rusiji (brez Poljske in Baltika), jih je do izbruha svetovne vojne nastalo okroglo 1.600.000. Razen tega se je od njih izselilo v Severno in Južno Ameriko več kot en milijon. Po uradnem štetju 9. jan. 1939. je bilo na vsem ozemlju SSSR 1.451.429 Nemcev.

Najmočnejši nemški skupini Nemceva ob Volgi in ob Črnem morju. Nemce je pozvala prvič v deželo Katarina Velika l. 1763. V letih 1764—1766 so se tako naselili ob Volgi 6433 nemške družine ali skupno 23.109 družinskih članov. Do leta 1816. so narasli na preko 61.000, leta 1897 jih je bilo 345.000 in pred svetovno vojno se je njih število cenilo že na 555.000. V poldrugem stoletju so se torej razmnožili za 2300%. Prvotno so jim odkazali 498.000 desjatin ali okroglo 550.000 ha zemlje, to je nekaj več kakor tretjina dravske banovine. L. 1848. so dobili zopet 498.000 in še enkrat pozneje nadaljnjih 500.000 desjatin. Poleg tega so si v teku časa sami nakupili okroglo 1.000.000 desjatin, tako da so celotno samo ob Volgi imeli v svoji posesti okroglo 25.000 kvadratnih kilometrov, to je ozemlje, enako desetini Jugoslavije.

Še večji razmah kažejo nemški kolonisti ob Črnem morju, ki so bili v nasprotju s kolonisti ob Volgi ob naselitvi skrbno izbrani. Prvotno število priseljencev je znašalo 55.000, l. 1897. jih je bilo 283.000 in pred svetovno vojno že 524.000. V letih 1897 do 1911 je znašal povprečni letni prirastek 20.280.

Prvotno jim je ruska vlada podelila 674.000 desjatin zemlje, in sicer v Besarabiji 142.000, v Hersonu 263.000, v Tavriji 214.000 in v Jekaterinoslavu 55.000. Pred svetovno vojno pa je imela ta skupina Nemcev (vključno tudi donsko ozemlje in severni Kavkaz) okoli 4.900.000 desjatin zemlje, od tega preko 3.000.000 desjatin orne zemlje. Sami so si bili medtem nakupili še preko štiri milijone desjatin zemlje, tako da so imeli v svoji posesti več kot 9 milijonov desjatin zemlje (za skoro polovico Jugoslavije!).

Še bolj kot ta absolutna števila govorijo podatki o relativnem številu nemških kolonistov in njihove posesti nasproti ostalemu prebivalstvu.

V jekaterinoslavski guberniji so tvorili Nemci 9% prebivalstva, a so imeli 23,5% zemlje, v tavrijski guberniji jih je bilo 6,9%, njih delež na zemlji pa je bil 38%, v aganroškem okrožju jih je bilo 3,5%, a so imeli 22% zemlje, v simferopolskem okrožju je bilo Nem-

cev 9,2%, nemške posesti pa 77,8% in v odeskem okrožju je bilo 7% Nemcev s 60% vse zemlje.

Ti nemški kolonisti na ruskem ozemlju so zaradi »razlike med nemško in rusko kulturo«, še bolj pa zaradi predpisov o versko mešanih zakonih ohranili svojo samobitnost, dá, po krvnih preiskavah na Kaiser-Wilhelm-Institutu v Berlinu kažejo celo večjo sorodnost z nordijsko raso kakor povprečni Nemci v samem rajhu. Politično pa

so ti Nemci izgubili vsako zvezo z matičnim narodom. Sedaj skušajo, kakor poroča Carlo v. Kugelgen v reviji »Deutsche Arbeit« (1940. 20. 10), nacionalni socialisti vzbujati zanimanje za te rojake na ruskem ozemlju in bi iz teh »nemških Rusov«, kakor so jih dolej imenovali, radi napravili »ruske Nemce«, toda sami priznavajo, da bodo »morali pri tem premagati še neverjetne psihološke težkoče«.

P. P.

P O R O Č I L A

Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums

Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums. S sodelovanjem 800 sotrudnikov in v zvezi s 40 souredniki izdajajo Carl Petersen, Paul Herrmann Ruth in Hans Schwalm. Breslau.

Pred menoj ležita najnovejša dva sešitka (7. in 8. sešitek tretjega zvezka) tega dela. Po teh lahko že sklepamo na obseg in vsebino celotnega dela. Vsak sešitek obsega povprečno po 80 strani dvokolonskega tiska, vsak zvezek ima po osem sešitkov, samo prvi trije zvezki predstavljajo tedaj skupno skoro 2000 dvojnih strani. Obdelane so dosedaj samo besede do začetka črke M.

Vsebinsko je nadvse zanimiva, zato hočem čitatelje opozoriti na nekatera važnejša mesta teh dveh zvezkov, ki sta mi na razpolago.

Sedmi sešitek se začneja z zadnjim odstavkom poglavja, ki govori o Mariboru, in sicer o sedanjem položaju nemštva v tem mestu. Poglavje zaključuje poročevalec M. Straka s temi besedami:

»Ker je močna nemška uradniška plast docela iz mesta izginila, se je izpremenil socialni ustroj prebivalstva. Vodilna nemška meščanska plast so postali trgovci in obrtniki, ki so se čisto pod težkimi pogoji v malih obratih najbolje obdržali. Tem se pridružuje majhno število zdravnikov in odvetni-

kov, kakor tudi maloštevilni prejšnji uradniki, ki živijo sedaj skromno in nezavisni kot hišni in zemljiški posestniki. Število veleindustrijcev je nizko, toda so glavno oporišče za številno še vedno najjače zastopano nemško delavstvo, ki je bilo prej socialdemokratsko, ki pa je danes že skoro v celoti našlo pot k nemški narodni skupnosti in okoli katerega se zlasti v okoliških krajih zbirajo tisti delavci, ki so vindišarji, a ki se na podlagi življenjske skupnosti priznavajo k nemški kulturi. Proti njim so s strani nacionalnih Slovencev, ki jih nazivajo »nemškutarje«, naperjeni najhujši napadi.

Že prevrat v rajhu, še bolj pa ustvaritev Velike Nemčije sta dovedla do izravnave vseh socialnih razlik med mariborskimi Nemci. Pomanjkanje vsake zakonite možnosti za zbiranje prinaša sicer velike nevarnosti, vendar je odgovorno nemško vodstvo sprejelo vodstvo in zastopstvo vsega nemštva na Spodnjem Štajerskem (Unterland), ki je tako dobilo zavestno vodstvo, katero čuva v okviru zastopstva celotne nemške narodne skupine v Jugoslaviji življenjske pravice Nemcev v Sloveniji. S tem je nemški narodni otok Maribor zopet prevzel svojo nalogo kot središče nemškega Spodnjega Štajerskega, ki jo je v zadnjih desetletjih močno zanemarjal, in se danes zaveda, da stoji na predstraži pred jugovzhodno marko nemškega rajha.

Drugeče so v tem zvezku pod črko

Mi samo še podatki o nemštvu v nekaterih prekooceanskih središčih. Skoro ves zvezek zavzamejo dodatki k prejšnjim črkam, predvsem o Angliji (30 strani), in nekatera dodatna poglavja k besedi »Italija«, ki je bila že prej pod črko I obdelana. Način obdelave je resnično zgleden: za vsako panogo je poseben poročevalec, po potrebi še nekaj soporočevalcev, na koncu vsakega poglavja je navedena literatura. Seveda nosi vse pečat namena, kateremu je enciklopedija posvečena.

Dodatek o Italiji razpravlja najprej o stališču Nemcev do italijanskega gibanja za zedinitev. Iz njega izhaja, da niso imeli Nemci pravega razumevanja za politične in nacionalne težnje Italije, temveč da so videli v njej le že preživelo središče klasicizma in humanizma. Nad vse poučna je zgodovina nemštva v posameznih italijanskih pokrajinah in mestih, žal pa je ravno Trst, ki bi nas zanimal, že obdelan v enem prejšnjih sešitkov. Zato se moramo omejiti samo na podatke o nemških kolonijah v Italiji po l. 1933.

Februarja 1940. je bilo v Italiji 14.700 nemških državljanov (vštetih je tudi okoli 3700 nemških državljanov iz Tridentinske in Videmske pokrajine, ki bi morali v smislu ital.-nem. dogovora od junija meseca preteklega leta zapustiti Italijo). Največja kolonija je v Rimu z 2870 Nemci, toda od teh je 757 katoliških redovnikov in duhovnikov ter 380 nun. Rimu sledi po številu Nemcev Milan (2600), na tretjem mestu je Trst (2300). Druga središča: Turin, Neapelj, Genua, Florenca, Benetke, imajo veliko manj Nemcev, od 620 navzdol do 320. Po statistiki od konca l. 1939. se je ugotovil tudi poklic dobre tretjine teh Nemcev. Enciklopedija sama pravi, da ta statistika žal ne prikazuje pravega značaja nemških kolonij, kajti najbolj številne panoge, predvsem uradniki in namesčenci poslaništva in konzulatov ter nemških zavodov, niso bile vpoštete. Pri Trstu je ta statistika še bolj pomanjkljiva, kajti le za vsako dvanajsto osebo so lahko ugotovili tudi poklice, pri 2300 osebah le pri 187! Od teh sta bila 102 trgovska namesčenca, 15 inženirjev in monterjev, 7 samostoj-

nih podjetnikov, 30 obrtnikov, 7 vzgojiteljic, 9 moških in 8 ženskih hišnih uslužbencev, 5 kmetovalcev, 3 nekvalificirani delavci in 1 rentnik. Ker je malo verjetno, da je bilo med ostalimi veliko dijakov, umetnikov ali duhovnikov, gre očitno za večje število takih nastavljenec, za katere se po navedbi enciklopedije ni vodila javna statistika.

Zadnja tretjina 7. sešitka in ves 8. sešitek enciklopedije, tedaj 82 dvojni strani, je posvečen Koroški. Gotovo je to najboljši spis o tej zemlji. Snov je razdeljena na osem poglavij, katero vsako ima po potrebi več ločenih delov. V besedilo je vrinjenih 17 kart in risb. V literaturi na koncu posameznih poglavij se omenja tudi marsikateri slovenski spis o Koroški.

Tvarina je razdeljena po tehle poglavjih:

I. Občni podatki.

II. Prostor in meje.

III. Zgodovinski razvoj Koroške do sedanjosti: 1. Do svetovne vojne. 2. Borba za Koroško (Svetovna vojna in obrambna borba), 3. Povojna doba.

IV. Prebivalstvo: 1. Splošno gibanje in seljevanje prebivalstva, 2. Jezikovna in verska sestava, 3. Prirodno gibanje prebivalstva, 4. Poklicna in socialna sestava, 5. Rasologija.

V. Narodno pravo in narodno blago: 1. Narodno pravo, 2. Narodno blago, a) Tipi naselij, b) Hiše in gospodarska poslopja, c) Navade in običaji, pesem in bajka, d) Jezik in dialekti.

VI. Gospodarstvo: 1. Poljedelstvo in gozdarstvo, 2. Denarni zavodi in zadružništvo.

VII. Prosvetno življenje in narodno delo: 1. Stavbarstvo, 2. Pesništvo, 3. Glasba, 4. likovne umetnosti, 5. Šolstvo, 6. Znanstvena literatura, 7. Arhivi in knjižnice, 8. Časniki in časopisi, 9. Društveno življenje in delovanje.

VIII. Po l. 1919. odstopljeni deli: 1. Kanalska dolina, 2. Mežiška dolina in Spodnji Dravograd, 3. Jezersko.

Veliko je med tem gradivom takega, kar bi zanimalo naše čitatelje, premnogo tudi takega, kar naravnost sili k od-

govoru. Toda prostor mi je preozko odmerjen, da bi se lahko spuščal v podrobnejšo obravnavo, pa tudi sicer nimam potrebne strokovne kvalifikacije. Zato sem prepričan, da bodo to storili drugi, ki so bolj poklicani.

V zgodovinskem pregledu, ki so ga sestavili M. Wutte, K. Starzacher, W. Richter in P. H. Ruth, se polaga posebna važnost na priključitev Karantanije k bavarski vojvodini sredi 8. stoletja. Ta priključitev »pomeni pravo vključitev Koroške v nemški prostor, v nemško usodnostno skupnost, v postajajočo nemško državo... Istočasno s politično priključitvijo k bavarski vojvodini je prodrla na Koroško tudi misija bavarske cerkve.«

Obširno je obdelano narodno prebujenje koroških Slovencev, vendar je tako prikazano, kakor da bi se ti navduševali le za jezikovne in zgodovinske študije in da so odklanjali vsako politično sodelovanje z ostalimi Slovenci. Zato da so tudi sami bili proti ustanovitvi slovenskih šol in so se rajši odločali za utrakvistične. Za tako ureitev da je bil tudi lavantinski škof Slomšek.

Poglavje o borbi za Koroško je sestavil Wutte. V njem obdelava z navedbo premnogo virov a) Koroško med svetovno vojno, b) jugoslovansko propagando med svetovno vojno, c) znanstveno obrambno borbo (nemško), d) borbo z orožjem, e) pogajanja na pariški mirovni konferenci o Celovški kotlini in f) plebiscit.

Poglavje o poveljni dobi na Koroškem ima samo dva odstavka: prvi prinaša zgodovino nacionalsocialističnega gibanja, drugi pa govori o nacionalno slovenski manjšini in se zaključuje s temi ugotovitvami:

»Mala skupina nacionalnih Slovencev na Koroškem, ki predstavlja rezultat sicer brezuspešnega večdesetletnega nacionalizujočega stremeljenja s strani slovenskih voditeljev iz Spodnje Štajerske in Kranjske, je po številu docela brezpomembna, vendar ima nekaj fanatičnih in skrajno delavnih vodilnih glav. Osrednja organizacija nacionalnih Slovencev na Koroškem je »Slovenska prosvetna zveza«, katere pravila so se l. 1939. iz-

premenila v smislu firerjevega principa. Pravila priznavajo članom najobsežnejšo kulturno svobodo, kakršna ni nemški narodni skupini v Jugoslaviji niti od daleč bila dovoljena. Društvo ima krajevne edinice v vseh krajih jezikovno mešanega ozemlja; poleg tega obstojajo razne gospodarske ustanove, kakor hranilnice in posojilnice, gospodarske zadruge, živinorejska društva, pevski, glasbeni in dramatični društva ter slovenske knjižnice v župniščih skoro vseh jezikovno mešanih občin.«

Koroški Slovenci bi bili zadovoljni, če bi bil le del tega, kar je napisal Wutte, resnica.

Na drugem mestu podaja Wutte statistični pregled, kako je število Slovencev v teku časa nazadovalo. Leta 1880. je bilo na onem delu Koroške, ki je sedaj pod Nemčijo, 85.051 ali 22,6% Slovencev, leta 1890 84.667 ali 25,5%, leta 1900 75.136 ali 22,3%, 1910 66.463 ali 18,4%, leta 1923. 37.292 ali 10,1% in končno leta 1934 le 26.796 ali 6,6%. Posebno močan padec med predvojno in povojno dobo je utemeljen v različnem načinu, kako so ugotovili jezikovno (ne narodno!) pripadnost prebivalcev. Pred vojno so namreč zbirali podatke o občevelnem jeziku, po vojni pa so l. 1923. povpraševali po »jeziku, ki ga rajši govorijo in v katerem mislijo«, in l. 1934. po kulturnem »krogu, kateremu izprašanec pripada po lastnem čustvovanju«. Poleg nacionalnih Slovencev obstojajo po mnenju koroških Nemcev še tako zvali vindišarji, ki sicer govorijo v domačem krogu slovenski, ki pa po lastnem čustvovanju pripadajo nemškemu kulturnemu krogu.

Posebno značilno je nazadovanje slovenskega elementa vsaj po uradni statistiki v raznih tujskoprometnih in industrijskih krajih, ki so imeli še leta 1880. ogromno slovensko večino. Tako je število Slovencev v občini Vrba v času od l. 1880. do l. 1934. padlo od 452 na 23 ali od 84,9% na 1,7%, v št. Martinu na Dholci od 1.282 na 26 ali od 91,4% na 1,6%, v Porečah od 601 na 5 ali od 82,6% na 0,3%, na Otoku od 568 na 141 ali od 94,4% na 17,3%, v Borovljah od 1.154 na 580 ali od 61,9% na 18,7%, in v Sinči vesi od 210 na 19

ali od 85,7% na 3,4%. V vseh teh krajih je padec izredno velik ne samo relativno, temveč tudi absolutno. Zanimiv je primer Podrožice, kjer je število Slovencev absolutno padlo samo za eno čebro tretjino, relativno pa od 85,7% na 3,4%.

Wutte omenja, da nacionalni Slovenci štetij iz leta 1923. in 1934. ne priznavajo, kakor niso priznali štetja iz leta 1910. in da so kakor tedaj odredili lastno privatno štetje. Podatkov tega štetja pa ne navaja, temveč jih označuje za napačne kakor one privatnega štetja iz leta 1910.

Nad vse zanimiv je odstavek o »vindišarskih dialektih«, ki ga je napisal neki E. Kranzmayer. Naj sledi jo tu za pouk in zabavo nekateri odlomki:

»Jesno se dajo ločiti tri različna podnarečja: ziljsko, rožansko in podjunsko. Razlike so postale izredno velike, ker se koroško vindišarsko narečje (das Kärntner Windische) ni nikdar razvilo v občevalni jezik. Ziljani, Rožanci in Podjunčani se morajo navadno nemški med seboj sporazumevati, ker redoma drugih koroških dialektov ne morejo razumeti.«

»Skoro na vsem Koroškem se sliši danes že nemška zgradba stavkov, kakor n. pr. »on je v kronkenhavzu biv« namesto slovenskega »je bil v špitalu«.

»Besednjak sedanjega koroškega vindišarskega jezika bi izkazal, da sta okoli dve tretjini vindišarskega besednega zaklada nemškega izvora. V tekočem jeziku gre v skladu z vsebino govora število izposojenk od 7 do 40%. Nekateri govorniki rabijo sploh izmenjave vindišarski in nemški jezik.«

Kot primer navaja Kranzmayer iz starejše dobe bajeslovna imena: Pehtra, vodni mož, divja jaga, copernik, iz najnovejše dobe pa: detektar ali te-dektar, kofherar in erdung.

Odstavek o narečjih zaključujejo te besede:

»Skoro v vsakem slovenskem dialektu imamo več sto dokazov za take izposojenke; v koroškem vindišarskem jeziku, torej na jezikovni meji, pa naraste tu pa tam to število tako, da napravi na laika vtis mešanega jezika. Vindišarski govoreče prebivalstvo Koroške sploh ne

more razumeti tekstov v knjižni slovenščini brez temeljitega šolanja. Prepada med ljudskim in knjižnim jezikom (pisek pravi Kunstsprache) je že v notranjosti slovenskega ozemlja zaradi stalnega jezikovnega čiščenja »novoslovenščine« od leta 1848. dalje presenetljivo globok; na jezikovni meji je od druge polovice 19. stoletja postal nepremostljiv. Zato se učijo rajši knjižno nemščino, ker jim ta ni težka in jim dlje pomaga kakor knjižna slovenščina.«

Glede onih delov Koroške, ki so po letu 1919. bili prisojeni Jugoslaviji, odnosno Italiji, hočem omeniti samo odstavek o Kanalski dolini, ker prinaša dopolnitev k izvajanjem našega sodelavca L. Č. v prvi letošnji številki našega časopisa. V njem nam K. Starcher tako-le poroča o izselitvi Nemcev in Slovencev iz Kanalske doline:

»Po italijansko-nemških dogovorih od junija 1939 je bila tudi Kanalska dolina določena za izseljevanje. Prebivalcem Kanalske doline nemške narodnosti je po izvršnih določbah od oktobra 1939 bila priznana pravica, optirati za rajh. Do konca opcijskega roka 31. decembra 1939 je pri italijanskih občinskih uradih in pri podružnici uradne nemške pisarne za izseljevanje in za povratek, ki se je 2. decembra ustanovila v Trbižu, izkoristilo svojo opcijsko pravico okoli 5200 oseb, to je okoli 95% prisotnega nemškega prebivalstva tega ozemlja. Zaradi večstoletnih vezi z rajhom, zlasti pa še s Koroško deželo so se tako čisto nemški kakor tudi vindišarski (t. j. slovenski) govoreči prebivalci doline, ki so jih zaradi njihovih ozkih kvičnih, kulturnih in miselnjskih vezi z nemškim narodom smatrali za nemške rojake, v pretežni večini odločili za povratek v rajh, dasi je bil rajh tedaj v vojni. Državni vodja SS je odločil, da se vračajoči se prebivalci Kanalske doline naselijo v svoji stari domovini na Koroškem. S tem je podan pogoj, da ni preselitev Kanalccev samo materialna, temveč tudi duhovna, ker so se po svoji ljubezni do rajha vedno smatrali za Korošce in ker so ohranili živo vero s Koroško po zelo številnih sorodniških in kulturnih vezeh, ki so jih po olajšavah, katere je nudil

»lokalni promet«, gojili tudi v povojnem času. Po vseh teh pogojih bo pri tem sodobnem preseljevanju dosežen višek zaželenih uspehov.

V Koroški županiji (ta izraz je, ne vem kdo, zelo posrečeno uvedel pri nas za nemški izraz »Gau«), ki bo izseljence sprejemala, so sporazumno s trbiško podružnico uradne nemške pisarne za izseljevanje in povratek v organizatornem pogledu storili vse za pravilno naselitev Kanalcev. Medtem ko podružnica obsega vse osebe, ki so se odločile za izselitev in pripravlja vse za odhod v rajh, skrbi sprejemna pisarna v Celovcu za pravilno naselitev priseljencev. Do 1. aprila 1940 se je celotno preselilo 700 Kanalcev na Koroško. Navdušen sprejem transportov iz Kanalske doline v glavnem mestu županije Celovcu, v Beljaku, št. Andražu in Spittalu je pokazal, da bo zadržanje koroških prebivalcev, njihova neomajna zvestoba do rajha in njihovo živo zanimanje za rojake bistveno olajšalo težko nalogo, ki je združena s preselitvijo Kanalcev.

Najprej se izselijo osebe, odn. družine brez posestva. Priprave za izselitev posestnikov so že v teku. Sredi aprila je že pričela svoje delo ocenjevalna komisija v okviru uradne nemške pisarne za izseljevanje in povratek, katera bo v sporazumu z italijansko ocenjevalno komisijo ocenjevala posestva. Po likvidaciji njihovih posestev bodo izseljenci prevzeli nova posestva na Koroškem. Da si olajša uradne posle, se poslužuje vodja pisarniške podružnice »delovnih edinic optantov za Nemčijo«, ki so se ustanovile v posameznih krajih in ki jih vodi jo zaupniki vodje pisarniške podružnice. V okviru teh edinic so se na šolah uvedli tečajji nemškega jezika, ki se po sporazumu z italijanskimi oblastmi vršijo v javnih šolskih poslopjih v popoldanskih urah, medtem ko se tam v dopoldanskih urah nadaljuje dosednji italijanski pouk.

Preselitev prebivalcev Kanalske doline se bo zaključila že pred določenim terminom (31. dec. 1942).«

Tako se glasijo oficiozni podatki v enciklopediji, od teh se dokaj razlikujejo vesti s strani onih, ki so se že izselili.

Za nas je važna ta oficiozna ugotovitev z nemške strani, da so tudi Slovencem iz Kanalske doline priznali pravico do opcije, ker so jih smatrali za enake Nemcem, in da so se tudi skupno z Nemci delno že izselili v rajh. Ta primer pa ni edini, kajti nekaj podobnega je bilo tudi pri preseljevanju Nemcev iz Besarabije in severne Bukovine, le da je bila v tem primeru že v samem dogovoru priznana pravica do izseljevanja tudi osebam, ki se priznavajo k nemški narodnosti, a so mešanega, toda arijskega porekla, in celo osebam tuje narodnosti, ki so zaposlene v gospodinjstvu.

P. P.

K sovražnostim med Sovjetsko Rusijo in Finsko

Nekaj odgovora »Časovemu« Historicus-u.

Sele te dni sem bil od prijateljske strani opozorjen, da je na moj pod gornjim naslovom v letošnji 1. številki »Misli in dela« objavljeni članek, izšla v obzorniku »Čas« kritika, v kateri se v zvezku V—VI letnika 1939—1940 na strani 256. nekdo, ki ga je izza na pol spuščene vizirja Historicusa lahko spoznati, obrega ob moj situacijski članek — na tak način, da k temu ne morem molčati. Predvsem naj pripomnim, da bi Historicus ne bil imel povoda spominjati me na berlinska pogajanja v noči od 14. na 15. marec lanskega leta, ko bi bil članek izšel tako, kakor sem ga bil napisal. Tista pogajanja so meni ravno tako bolešno znana, kakor Historicusu. Le-ta bi bil pa na 9. strani »Misli in dela«, ko bi se bil malo temeljiteje ugloobil v tretji odstavek besedila, lahko spoznal, da je v dikcijo tega odstavka bržkone treščila višja sila, ki je morala nekaj tako temeljito izpremeniti, da vsi trije stavki namreč nimajo več logične povezanosti.

»Plombiranega vagona« z Leninom sem le bolj mimogrede omenil. Glede na razmere, ki so takrat vladale v Rusiji, bi bila v Petrogradu bržkone tako ali tako izbruhnila vstaja; vpraša se pa, če bi bila brez Lenina, njegove smotrnosti, neustrašljivosti in energije, tudi uspela. Oni, ki so ga poslali tjekaj v plombiranem vagonu, so vsekakor ve-

deli, zakaj to delajo. Ta plombirani vagon je zatorej postal **zgodovinska znamenitost**, kar bi moral vedeti vsak »historicus«.

Moj članek se tiče političnega položaja, kakršen je bil ob času pogajanj za dobrososedske odnose Sovjetske Rusije s Finsko. Gospod Historicus torej greši, ako »nekateri slovanske narode«, še prav posebno **nas Slovence in Čeha**, stavlja v razmerje z Nemci, češ da je bilo ravno takšno, ko razmerje med Finci in Švedi. Za vsakega, zlasti pa še za tistega, ki se skriva za vizir »historika«, velja staro in preizkušeno pravilo »qui bene distinguit, bene docet«. Le moj Historicus misli, da ta zlati rek zanj ne velja, da se pa morajo vkljub temu njegove trditve smatrati za neovržne. Pa niso!

Finski narod je v 12. stoletju sprejel krščanstvo od Švedov in je na ta način prišel v tako kulturno odvisnost od le-teh, da so ga v dobi protestantizma mogli brez odpora poluteraniti.

Kako je to bilo pri Slovanih, zlasti pri Slovencih in Čehih, ve Historicus prav dobro, ker mu delovanje **svetih bratov Cirila in Metoda** ne more biti neznano, kakor mu tudi ni neznano, zakaj sta bila po knezu Rastislavu poklicana med nje.

Finci niso nikdar imeli samostojne države, Slovenci in Čehi pa svoji kneževini: prvi Koclevo, drugi Veliko Moravsko, iz katere je potem nastala Češka kraljevina.

Historicusova dolžnost bi morala biti pisati le nepotvorjeno resnico, če bi tudi v njegovi krošnji bila neprijetna. Kaj naj pa rečem k njegovemu zavijanju, da »bi se **kaka druga država** z isto pravico mogla pritoževati, da je odrezana od Jadrana, kakor Rusija, da je z ustanovitvijo baltičkih državice odrezana od Baltika.« Možno dobro ve, da **so baltičke države nastale iz ozemlja, ki je pred svetovno vojno bilo rusko**, pa se ne pomišlja postavljati paralele z namišljeno pravico **kake druge države**, ki jo je s tem že tudi označil, do Jadrana! Zgodovinarja to zares ni vredno.

Ista je stvar o 100 kilometrih obale ob Ledenem morju. **Ta obala namreč nikdar ni bila finska**, ampak vedno —

še v časih, ko je vladal »gospodin Veliki Novgorod« — **le ruska**. Pa privleče ta zgodovinar na svoje pisarniško poprišče Laponce, ki nikdar niso bili državotvorci. Zakaj? Gotovo zato, ker so mu bolj pri srcu, ko Rusi.

Upam, da sem Historicusovo kritiko zadostno osvetlil. Ona je skrajno pri-stranska. Če zaide ta način nekritičnega kritizma tudi v njegove znanstvene spise, bodo pač obžalovanja vredni tisti, katerim bo morebiti zaukazano se po njih učiti.

Članek, ki je Historicusa vzpodbodel, da je zavihtel svojo peresno sulico proti meni, sem še enkrat prečital in reči moram, da se ga ne sramujem. Bil je to položajna slika in mi je všeč, da sem tako dobro zadel, kako se bo stvar iztekla za eno in kako za drugo udeleženo stran. Ave, collega Historice!

Ivan Hribar

Popravek

V članku »Velika neznanka« v prejšnji številki naj cenjeni čitatelj popravi: Na strani 183. v 6. vrsti drugega odstavka črtaj besedico »mu«. — Na strani 184. v 5. vrsti drugega odstavka namesto »Kraljičinem« beri »Kraljevem«. — Na strani 185. v 5. vrsti tretjega odstavka za besedico »so« pripiši besedico »mu«. — Na strani 186. v 2. vrsti tretjega odstavka besedo »podrobno« nadomesti s »podobno«. — Na strani 187. v 4. vrsti od spodaj besedo »toliko« nadomesti z besedo »dovolj«. — Na strani 189. v 7. vrsti drugega odstavka črtaj besedo »prazen«. — Na strani 193. v 3. vrsti drugega odstavka besedo »ukazano« popravi v »ukazno«, v 4. vrsti četrtega odstavka pa besedo »Azovskim« nadomesti z »Vzhodnim«.

V članku dr. ing. Nagodeta »Gospodarstvo Slovencev v jugoslovanski državi pa v slovenski banovini« popravi na str. 210. v 14. vrsti od spodaj: namesto »torej vsem naravnim pogojem in povprečnim spo-« vstavi: »torej sestava enotnega naložbenega programa raz-«.

V nekrologu o Stevanu S. Bobčevu na str. 211. v 5. vrsti od spodaj: namesto »Dasi realist...« beri: »Dasi idealist...«

Časniki in časopisi:

Arhiv za sociologiju i književnost. Serija 1. Izlazi godišnje u 10 svezaka. Cena kompletne seriji u pretplati 40 Din. Beograd Đorđa Washingtona 12.

Brazda. Sedmično spisanje za občestvena kultura i stopanski vprosi. Sofija, pl. Sv. Nedelja 11.

Čas, revija Leonove družbe v Ljubljani.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor.

Dejanje. Mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko. Ljubljana.

Ekonomist. Mjesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja. Zagreb.

L'Europa Sud-orientale. Unica rasegna mensile plurilingue per lo sviluppo dei rapporti economici, turistici e culturali, autorizzata dal Ministero della C. P. Milano, Via Lazzaroni 4.

Gajret. Glasnik kulturno prosvjetnog društva. Sarajevo.

Hrvatska smotra. Nacionalni, socijalni i književni mjesečnik. Zagreb.

Istra. Glasilo Saveza Jugosl. organizacije iz Julijske Krajine.

»Izraz«, mesečni časopis za sva kulturna pitanja. »Hrvatska naklada« u Zagrebu, Frankopanska 7.

Izvestja na blgarskoto družestvo za socialen napredk. Sofija.

Letopis Matice Srpske. Novi Sad.

Ljubljanski Zvon. Slovenska revija. Ljubljana.

Matica rada. Časopis za naučnu organizaciju rada. Beograd.

Metalurgija, list za unapređenje industrije i trgovine gvožđa i metala. Organ Zemaljskog saveza jugoslovenske industrije gvožđa i metala. Godišnja pretplata 120 din. Beograd, Terazije 5.

Mirovinsko osiguranje. Izlazi 6 puta godišnje. Zagreb, Vinogradska cesta 25.

Mlada kultura. Časopis za književnost i kulturu. Izdaje odbor kulturnih studentskih udruženja na universitetu u Beogradu. Cara Lazara ulica 11/I.

Mladi Prekmurec. (Mladinski list) Murska Sobota. Izhaja po petkrat na leto v dvojnih zvezkih. Naročnina 30 din, za dijaštvo 20 din.

Mladost. List srednješkolske mladeži. Jug. prof. društvo, sekcija Zagreb.

Modra ptica. Leposlovna revija. Ljubljana, Ulica 29. oktobra. Naročnina 100 din.

Mrtva straža. Časopis o narodnih vprašanjih. Ljubljana.

»Nacija i politika«. Mesečno spisanje, Sofija, ul. Denkoglou No 2.

»Napred«. Izlazi sredom. Beograd, Draškovićeve 14/I. Izdavačka zadruga

»Politika i društvo«, Beograd.

Narodna starina. Časopis za historiju i etnografiju južnih Slovjena. Zagreb.

Narodni list, tednik. Sarajevo, Sedejeva ul. 3.

Naš glas. Organ Saveza službenika socijalnog osiguranja u Beogradu; Vlačkovićeve ul. 22/III. — Izhaja mesečno, letna naročnina 10 din.

Naš rod. Mladinski list JUU. Ljubljana.

Naša stvarnost. Beograd.

Njiva. Izdaja jo Del. kult. društvo »Ljudski oder« v Buenos Airesu UT.

Orač. Za bodočnost slovenskega kmeta. Mesečnik stane letno 20 din. Ljubljana Gosposvetska c. 2.

Otec Paisij. Mecečno spisanje. Sofija Ul. Graf Ignjatijev 13. Izdajatelj »Vseblgarski sjuz Otec Paisij«.

Planinski vestnik. Ljubljana.

Popotnik. Časopis za sodobno pedagogiko. Ljubljana.

La porta Orientale. Rivista mensile di studi Giuliani e Dalmati. Trieste (Trst).

Pregled. Časopis za politički i kulturni život. Sarajevo.
Proteus. Poljudnoznanstven list. Ljubljana.
Psychologie. Časopis pro teoretičnou a užitou psychologii. Brno.
»Putnik«. Planinsko-turistička mesečna ilustrovaná revija. Izdaje Društva »Fruška Gora«, Novi Sad, Kraljice Marije ul. 14. God. pretplata 50 din.
Radnička zaštita. Socialno politička revija. Zagreb. Službeni glasnik SUZOR-a.
»Radničko osiguranje«. Upute i objašnjenja za radnike i poslodavce, besplatno. Izdaje Središnji ured za osiguranje radnika, Zagreb, Mihanovićeve ul. 3.
Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Praha.
Slavjanski vestnik. Mesečen organ na slavjanskoto družestvo v Blgaria, Sofija.
»Slovenija« (Tednik) Ljubljana, Gosposka ul. 12.
Slovenska mladina. Mladinska revija za leposlovje in vsa kulturna vprašanja. Izhaja mesečno v Ljubljani. Mirje 13.
Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva v Ljubljani.
Slovenski list. Tednik južnoameriških Slovencev. Buenos Aires.
Slovenski pravnik. Ljubljana.
Socialni arhiv. Središnja uprava za posredovanje rada. Beograd.
Sodobnost. Književna revija. Ljubljana.
Sokolska volja. Tednik. Ljubljana.
Srpski književni glasnik. Beograd.
Statistički godišnjak kr. Jugoslavije. Beograd.
Tehnika in gospodarstvo. Mesečnik Socialno-ekonomskog instituta v Ljubljani, Čopova ul. 3.

**ZAVAROVANJA VSEH
VRST — prevzema**

Slavija v Ljubljani

**JUGOSLOVANSKA ZA-
VAROVALNA BANKA**

Podružnice: Beograd Sarajevo Osijek **Ekspoziture:** Maribor
Zagreb Novi Sad Split in Celje

Glavno ravnateljstvo v Ljubljani v novem poslopiju — Gajeva ulica 2
Telefon: 21-75, 21-76, 21-77

NARODNA TISKARNA

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534